

Discursive Conflicts of Fadaeian Islam and the Khalq Party in the Graphic Design of *Nabard e Mellat* (1940–1955): A Study Based on Laclau and Mouffe’s Discourse Theory

✉ Rasool Kamali Dolat Abadi

Assistant Professor, Department of Visual Communication, Isfahan University of Arts, Isfahan, Iran.

Abstract

Introduction: Nabard-e Mellat (Battle of the Nation), a weekly journal founded in 1940 and owned by Amir Abdullah Karbaschian, was officially licensed by the Press Commission of the Ministry of the Interior as a non-political publication devoted to literary, religious, and moral subjects. In practice, however, it proved to be far more militant, confrontational, and politically engaged than most religious and moral periodicals of its time. From the mid-1940s to 1952, Nabard-e Mellat became closely associated with the Islamic-militant discourse of Fadaeian Islam. Following its separation from that organization, it became the official organ of the Khalq Party. Despite its subsequent alignment with governmental discourse, the journal largely preserved its earlier Islamic-militant and semi-nationalist orientation. The Fadaeian Islam Society was established in 1945 under the leadership of Seyyed Mojtaba Navvab Safavi. Its discursive identity, centered on Islamic law as the primary nodal point and on the supremacy and implementation of Islamic principles as its principal signifiers, combined Shi’i teachings with revolutionary and anti-colonial tendencies. For approximately a decade, until 1955, the organization pursued the goal of establishing an Islamic state. Among its principal concerns were the unity of the Islamic world, the implementation of Shi’i religious principles, opposition to religious deviation, the struggle against corruption and poverty, resistance to the influence of the Baha’is and followers of Kasravi, criticism of religious authorities who misused their position, opposition to both Western and Eastern colonialism, and resistance to communism. More broadly, it sought the triumph of Islam over global hegemony and imperial domination. The Khalq Party was formed after the 1953 Iranian coup and the fall of Mohammad Mossadegh’s government by Amir Abdullah Karbaschian and several former members of Fadaeian Islam. Although the party retained many of the central signifiers and discursive articulations of Fadaeian Islam, it differed from the organization in certain political positions, particularly in its support for the monarchy and criticism of some actions undertaken by Fadaeian Islam. At the same time, it placed greater emphasis on the signifier of the “nation,” understood as the oppressed Muslim society of Iran, and on resistance to foreign colonialism. Consequently, Islamic and doctrinal issues within Nabard-e Mellat were frequently articulated through semi-nationalist themes.

Purposes & Questions: This study aims to investigate the reflection of the discursive

► Received: 2025-10-28
 ► Final revision: 2026-02-20
 ► Accepted: 2026-02-24
 ► Early online access: 2026-02-27
 ► Published: 2026-07-01

Email: r.kamali@aui.ac.ir

Abstract

► Negareh
 ► Summer 2026 - NO 78

conflicts of Fadaeian Islam and the Khalq Party in the graphic design of Nabard-e Mellat. It seeks to answer the following research question: How did the logo, headline designs, and column graphics of Nabard-e Mellat embody the discursive conflicts of Fadaeian Islam and the Khalq Party in relation to rival political and ideological movements?

Methods: The research adopts a descriptive-analytical approach based on selected concepts from the discourse theory of Laclau and Mouffe, including articulation, antagonism, dislocation, otherness, foregrounding, marginalization, and chains of equivalence. Data were collected through documentary and library research, as well as the purposive selection and examination of visual materials relevant to the study. The qualitative analysis focuses on approximately sixty examples of press graphics published in Nabard-e Mellat between 1940 and 1955. These visual materials were analyzed in relation to the confrontational activities of Fadaeian Islam and the Khalq Party and within their broader historical and socio-political context.

Findings & Results: The findings indicate that the designers and editors of Nabard-e Mellat, drawing upon the discursive equivalence established between the signifiers “Islam” and “Iran,” as well as between “nation” and “Muslim,” sought to expand chains of equivalence with the broader social identity in order to attract and mobilize the widest possible audience. Accordingly, nationalist elements, including the title of the journal itself, were strategically foregrounded in support of an Islamic-militant discourse. During periods of political pressure and marginalization, the visual meanings associated with these signifiers were reinforced and rearticulated. The study further shows that the headline and masthead graphics of Nabard-e Mellat, in both visual appearance and execution, reflected the dominant aesthetic preferences of Iranian society during the 1940s and 1950s, which were significantly influenced by Western graphic design practices. As a result, these graphic forms lacked a distinct visual identity specifically associated with Islamic discourse. Nevertheless, in an effort to establish a chain of equivalence with militant Islamic movements beyond Iran, particularly organizations such as the Muslim Brotherhood in Egypt, the journal frequently equated the signifier “nation” with the signifier “Ummah.” Consequently, the graphics of its columns, headlines, and advertisements often relied on generalized visual elements rather than imagery with clearly identifiable Iranian characteristics. The analysis demonstrates that the graphic design of Nabard-e Mellat functioned not merely as a vehicle for communication but also as a site of discursive articulation. Through visual strategies of selection, emphasis, and symbolic association, the journal participated in the construction and negotiation of ideological identities. The interaction between Islamic-militant discourse and semi-nationalist themes became visible in the publication’s graphic language, revealing how visual design contributed to the representation, reinforcement, and transformation of political meanings during a period of intense ideological contestation in modern Iran.

Keywords: Press graphics, Nabard-e Mellat, Laclau and Mouffe’s Discourse Analysis, Fadaeian Islam, Khalq Party.

Abstract

مطالعه نمودن منازعات گفتمانی جمعیت فدائیان اسلام و حزب خلق در گرافیک مطبوعاتی نشریه نبرد ملت (۱۳۲۹-۱۳۳۴) بر مبنای نظریه تحلیل گفتمان لاکلا و موف

رسول کمالی دولت آبادی*

دریافت: ۱۴۰۴/۰۸/۰۶ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۲/۰۵ انتشار: ۱۴۰۵/۰۴/۱۰
بازنگری نهایی: ۱۴۰۴/۱۲/۰۱ زودآیند: ۱۴۰۴/۱۲/۰۸

صفحه ۱۰۰ تا ۱۳۱

نوع مقاله: پژوهشی

DOI:10.22070/negareh.2025.19824.3457

چکیده

مقدمه: نشریه «نبرد ملت» به صاحب امتیازی امیر عبدالله کرباسچیان، دستکم در فاصله سال‌های ۱۳۲۹ تا ۱۳۳۱، وابستگی کامل به گفتمان اسلامی-مبارزاتی فدائیان اسلام داشت؛ اما پس از فاصله‌گیری از این جمعیت، به‌ویژه پس از کودتای ۱۳۳۲، به ارگان رسمی «حزب خلق» تبدیل شد. با وجود همسویی آشکار با گفتمان حکومتی حاکم، این نشریه کمابیش رویکرد اسلامی-مبارزاتی و شبه ملی‌گرایانه پیشین خود را حفظ کرد.

اهداف و سؤال‌ها: این پژوهش باهدف مطالعه نمودن منازعات گفتمانی فدائیان اسلام و حزب خلق در گرافیک مطبوعاتی «نبرد ملت» انجام شده است. سؤال اصلی پژوهش آن است که لوگو و گرافیک سرصفحه‌ها، سرستون‌ها و تبلیغات تجاری هفته‌نامه نبرد ملت چگونه منازعات گفتمانی فدائیان اسلام و حزب خلق با جریان‌های رقیب را بازنمایی و تجسم بخشیده‌اند؟

روش‌ها: این پژوهش با رویکردی توصیفی-تحلیلی و با بهره‌گیری از برخی مؤلفه‌های نظریه تحلیل گفتمان لاکلا و موف، از جمله نحوه مفصل‌بندی، منازعه، تحریک و جابه‌جایی، غیریت‌سازی، برجسته‌سازی، حاشیه رانی و ایجاد زنجیره هم‌رزی، انجام شده است. اطلاعات از طریق مطالعات کتابخانه‌ای-اسنادی و مشاهده و انتخاب هدفمند تصاویر مرتبط با موضوع جمع‌آوری شدند. تحلیل کیفی مقاله بر پایه مطالعه «بیان بصری حدود ۶۰ نمونه تصویری از گرافیک مطبوعاتی منتشر شده در شماره‌های هفته‌نامه «نبرد ملت» طی سال‌های ۱۳۲۹ تا ۱۳۳۴ و بررسی نسبت آن با کنش‌های تقابلی فدائیان اسلام و حزب خلق و نیز شرایط زمانی-مکانی قلمرو پژوهش» صورت گرفته است.

یافته‌ها و نتایج: نتایج پژوهش نشان می‌دهد که پدیدآورندگان این هفته‌نامه، بر اساس هم‌رزی دو دال «اسلام» و «ایران» و نیز دو دال «ملت» و «مسلمان» در گفتمان فدائیان اسلام و حزب خلق، خود را مجاز دانستند که برای جلب حداکثری مخاطبان، زنجیره‌های هم‌رزی با هویت گفتمانی جامعه را به شیوه‌های گوناگون گسترش دهند. از این رو، در لوگوی نبرد ملت، عناصر ملی‌گرایانه، از جمله نام نشریه در خدمت گفتمان اسلامی-مبارزاتی برجسته شده و به گفتمان آن درآمده بودند. همچنین، ارزش‌های بصری این عناصر در دوره‌های طرد و توقیف، دستخوش فرایند تحریک (تعديل یا تقویت) میشدند. افزون بر این، گرافیک سرستون‌ها و سرصفحه‌های «نبرد ملت» از نظر ظاهر و شیوه اجرا، با ذائقه بصری جامعه ایران در دهه‌های ۱۳۲۰ و ۱۳۳۰ ایران که متأثر از الگوهای طراحی غربی بود، همسویی داشت و فاقد هویت بصری منحصر به فردی مبتنی بر به گفتمان اسلامی بود.

واژگان کلیدی: گرافیک مطبوعاتی، هفته‌نامه نبرد ملت، تحلیل گفتمان لاکلا و موف، فدائیان اسلام، حزب خلق

مقدمه

«نبرد ملت» - با اتکا بر مفهوم منازعه در نظریه تحلیل گفتمان لاکلا و موف - در پی پاسخ به این سؤال است که لوگوتایپ و گرافیک سرصفحه‌ها، سرستون‌ها و تبلیغات تجاری هفته‌نامه نبرد ملت چگونه منازعات گفتمانی - سیاسی جمعیت فدائیان اسلام و حزب خلق با جریان‌های رقیب را تجسم بخشیده‌اند؟ اهمیت و ضرورت پژوهش حاضر از آن‌روست که نبرد ملت، با وجود آن‌که دست‌کم سه سال همسو با گفتمان اسلامی - مبارزاتی جمعیت فدائیان اسلام بود، پس از بروز اختلاف و تقابل با این جمعیت نیز بسیاری از ارزش‌های گفتمانی آن را - علی‌رغم حمایت از سلطنت پهلوی - حفظ کرد و هویت بصری خود را با جدایی از این جمعیت تغییر نداد. همچنین، نبرد ملت با وجود همسویی با گفتمان اسلامی در تمامی دوران فعالیت خود، از گرافیکی نزدیک به نشریات گیشه و ملی‌گرا برخوردار بود.

روش پژوهش

این مقاله از نظر نوع پژوهش کیفی، از نظر هدف بنیادی - توسعه‌ای و از حیث ماهیت و رویکرد، توصیفی - تحلیلی است. جامعه آماری این پژوهش شامل کلیه شماره‌های هفته‌نامه نبرد ملت همسو با گفتمان فدائیان اسلام (از مرداد ۱۳۲۹ تا مرداد ۱۳۳۲) و نیز تعداد محدودی از شماره‌های پس‌از آن (برخی از شماره‌ها از مرداد ۱۳۳۲ تا چند شماره پایانی در سال ۱۳۳۴) است که توسط مرکز اسناد انقلاب اسلامی (۱۳۸۱) در یک مجلد بازنشر شده است. نگارنده ضمن مطالعه اسناد کتابخانه‌ای و جمع‌آوری داده‌های موردنیاز (پیرامون اندیشه‌ها و کنش‌های جمعیت فدائیان اسلام و سردبیر و مدیرمسئول نبرد ملت، تحولات سیاسی - اجتماعی ایران دهه‌های ۲۰ و ۳۰ و مؤلفه‌های تحلیل گفتمان لاکلا و موف)، به مشاهده و بررسی گرافیک جامعه آماری مذکور پرداخت و به صورت هدفمند، بیش از ۶۰ تصویر (شامل گرافیک لوگوها، سرصفحه، سرستون‌ها و تبلیغات تجاری) از این نشریه را برای استناد و تحلیل موضوع مقاله برگزید.

از آنجاکه در نظریه گفتمان لاکلا و موف روش مشخصی برای تحلیل متن یا معنا ارائه نشده است، نویسنده برای مطالعه و استنتاج موضوع این مقاله به روش زیر عمل می‌کند:

نخست ضمن توجه به رویکرد تقابلی فدائیان اسلام با دیگر گفتمان‌ها، دال مرکزی و دال‌های اصلی

هفته‌نامه «نبرد ملت»، نشریه‌ای همسو با «جمعیت فدائیان اسلام» (دست‌کم از سال ۱۳۲۹ تا ۱۳۳۱) و سپس ارگان رسمی «حزب خلق» (از ۱۳۳۲ تا ۱۳۳۴) بود. این نشریه خوانشی مبارزاتی - انقلابی از گفتمان اسلامی ارائه می‌کرد و با وجود اختلاف نظر با فدائیان اسلام و همراهی با حکومت پس از کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ تا حد زیادی در همان چارچوب هویتی و نظم گفتمانی باقی ماند. نبرد ملت، همچون بسیاری از هفته‌نامه‌ها و روزنامه‌های نیمه دوم دهه ۱۳۲۰ تا کودتای ۱۳۳۲، در پرداختن به موضوعات سیاسی و اجتماعی بی‌ملاحظه، تندخو و تهاجمی بود؛ ویژگی‌ای برآمده از واکنش طبقه نخبگانی جامعه به مصائب داخلی کشور که در فضای نسبتاً آزاد مطبوعات دوران پارسا شاه‌های فراهم شده بود. با این حال، نبرد ملت در مقایسه با نشریات زمانه خود، از گرافیکی جذاب و پرکار برخوردار بود. این نشریه به صورت دورنگ (ترام سیاه و قرمز تخت) منتشر می‌شد و صفحات آن معمولاً در قالب چهار تا شش ستون طراحی می‌شدند. ساختار و چیدمان صفحات از انسجام و تشخص بصری قابل توجهی برخوردار بود. در بیشتر شماره‌های نبرد ملت، لوگو با ابعادی بزرگ در بالای صفحه قرار داشت و بیش از دوسوم تا تمامی عرض آن را به خود اختصاص می‌داد. در نیمه پایینی صفحه تصویرسازی بزرگی جای می‌گرفت؛ تصویرسازی‌هایی با شیوه‌های کارتونی، نقاشانه یا عکاسانه که از فرمی و فضایی پرکنتراست و پویا (پرانرژی) برخوردار بودند و در بیان بصری، لحنی جسورانه و مبالغه‌آمیز داشتند (تصویر ۱).

کرباسچیان در نبرد ملت نهایت بهره را از قدرت تصویر و تأثیر بیان بصری آن در جهت پیشبرد گفتمان فدائیان اسلام و سپس حزب خلق برد. محتوای بصری این نشریه بیشتر بر تهدید دولت‌ها (دست‌کم تا پایان سال ۱۳۳۱) و نیز اعتراض به امور ناحق و ظالمانه دولتمردان متمرکز بود؛ اموری نظیر وابستگی دولت به بلوک‌های شرق و غرب و خدمت به استعمار و استثمار جهانی، خفقان حکومتی، تحدید آزادی مطبوعات و عاملیت در فقر و گرسنگی طبقات محروم. نگارنده در پژوهشی جداگانه به بازتاب تقابلی‌های گفتمانی فدائیان اسلام در تصویرسازی‌های این نشریه خواهد پرداخت؛ اما مقاله باهدف مطالعه نمود منازعات سیاسی جمعیت فدائیان اسلام و حزب خلق در گرافیک مطبوعاتی

گفتمان فدائیان اسلام شناسایی می‌شود. سپس، با اشاره به تحولات اجتماعی در قلمروی زمانی-مکانی پژوهش و کنش‌های تقابلی فدائیان اسلام و حزب خلق، مؤلفه‌هایی چون «منازعات کنشی-معنایی»، «تحریک و تغییر مقطعی نظم گفتمانی»، «غیریت‌سازی»، «شیوه برجسته‌سازی و حاشیه رانی گفتمان» و «زنجیره شباهت‌ها» در گفتمان فدائیان اسلام و حزب خلق استخراج شده و نمود آن در گرافیک نشریه نبرد ملت -از طریق مطالعه «تمهیدات گرافیکی» و «بیان و دلالت‌های نشانه‌شناختی (ضمنی و عینی) وجوه دیداری»-تحلیل می‌شود. روش تجزیه و تحلیل اطلاعات، مطابق با چارچوب نظری اتخاذ شده، کیفی است.

پیشینه پژوهش

تاکنون پژوهشی با عنوان و موضوع این مقاله انجام نشده است و اغلب پژوهش‌های پیشین، بر مبانی نظری و کنش‌های اعتقادی-مبارزاتی فدائیان اسلام تمرکز داشته‌اند. برای نمونه، حاتمی و همکاران (۱۴۰۲) در مقاله «واکاوی شکل‌گیری و کنش جمعی جمعیت فدائیان اسلام علیه رژیم پهلوی دوم»، بر اساس مدل تلفیقی اسپریگنز-تیلی به این نتیجه رسیده‌اند که نواب صفوی و یارانش در مواجهه با اشغال قدرت‌های جهانی (شوروی، انگلیس)، استبداد حکومتی و رشد جریان‌های ضد دین (کسروی-بهائیت و مارکسیسم) نظم اسلامی را در معرض تهدید و بحران یافتند و از این رو برای خروج از بحران، به کسب منابع هنجاری و شکل‌دهی بسیج تهاجمی در قالب جمعیت فدائیان اسلام روی آوردند. عسگری و همتی‌گلیان (۱۴۰۱) در مقاله «بایسته‌های تمدنی در حکومت اسلامی از دیدگاه فدائیان اسلام»، با تحلیل محتوای کتاب راهنمای حقایق و پرونده‌های بازجویی فدائیان اسلام، گزاره‌های تمدنی موجود در مطالبات سیاسی این جمعیت را استخراج کردند؛ گزاره‌هایی نظیر اتحاد جوامع اسلامی، عدالت‌خواهی، حمایت از تولید داخلی، اشتغال‌زایی و علم‌آموزی. قریشی و داوودی‌زواره (۱۳۹۵) نیز در مقاله‌ای با عنوان «مبانی فکری اصل‌گرایان اسلامی ایران معاصر، مطالعه موردی جمعیت فدائیان اسلام»، با روش توصیف نظری و تفسیر متون مرتبط با فدائیان اسلام به این نتیجه رسیدند که این جمعیت با تأکید بر تکلیف دینی و تکیه بر شریعت و سیاست فقهی، یکی از رادیکال‌ترین مصادیق اصل‌گرایی اسلامی در ایران معاصر بوده است.

می‌توان گفت تنها مقاله‌ای که «نبرد ملت» در آن به‌عنوان متغیری وابسته مورد مطالعه قرار گرفته، مقاله‌ای از نظری (۱۴۰۲) با عنوان «فعالیت‌های سیاسی و مطبوعاتی امیرعبدالله کرباسچیان» است. این مقاله با روشی توصیفی-تاریخی، ذیل تبیین کنش‌های مبارزاتی-رسانه‌ای کرباسچیان، به روند انتشار هفته‌نامه نبرد ملت پرداخته است؛ با این حال، گرافیک و ارزش‌های بصری این نشریه و رابطه آن با رویدادهای سیاسی-مبارزاتی جامعه را مورد مطالعه قرار نداده است.

همچنین، نگارنده برخلاف انتظار، به مقاله علمی-پژوهشی منتشر شده‌ای پیرامون گرافیک مطبوعات سیاسی دهه‌های ۱۳۲۰ و ۱۳۳۰ ایران دست نیافت. با این حال، به دو مقاله اشاره می‌شود که متغیر گرافیک مطبوعات سیاسی ایران در موضوع و مسئله آن‌ها حضور دارد: لاری (۱۳۹۶) در مقاله‌ای با عنوان «مطالعه تطبیقی لوگوتایپ‌های مصور مطبوعاتی و نشانه‌های فرهنگی در شعر دوره مشروطه»، با تحلیلی بینامتنی به این نتیجه رسید که نوشتار در لوگوتایپ‌های مصور مطبوعاتی دوران مشروطه، با استفاده از تمهیداتی نظیر تغییر چینش حروف، اغراق و هم‌نشینی با تصویر، بیان بصری جدیدی یافته است؛ همچنین وجه تصویری این لوگوها توانسته نشانه‌های فرهنگی اصیل و ریشه‌دار در شعر فارسی را با بیانی نو و هماهنگ با بخشی از گفتمان حاکم بازنمایی کند. کمالی دولت‌آبادی (۱۴۰۴) نیز در مقاله‌ای با عنوان «تنوع حروف‌نگاری تصویری در گرافیک انتشاراتی-مطبوعاتی دهه ۱۳۲۰ ایران و مطالعه دو سطح بلاغتی و عاطفی آن»، به روش نشانه‌شناسی، دو سطح بلاغتی و عاطفی (ویژگی‌های عملکردی حروف‌نگاری) در حروف‌نگاری تصویری گرافیک انتشاراتی دهه ۱۳۲۰ را بررسی کرد و به این نتیجه رسید که در این دهه دست‌کم پنج شیوه طراحی حروف‌نگاری تصویری وجود داشته است. همچنین در این مقاله، سطوح معنایی و عاطفی حروف‌نگاری‌ها با موضوع آثار و نیت و لحن مؤلفین هماهنگ ارزیابی شده است.

پژوهش حاضر، برخلاف تمامی مقالات معرفی شده، با تمرکز بر ارزش‌های بصری نشریه نبرد ملت، به بررسی نمود منازعات سیاسی فدائیان اسلام و حزب خلق در طراحی لوگو و گرافیک سرصفحه و سرستون‌های این نشریه می‌پردازد؛ موضوعی که هیچ‌یک از مقالات مذکور به آن نپرداخته‌اند.

تصویر ۱. صفحات اول هفته‌نامه نبرد ملت؛ ۱۳۳۰-۱۳۳۲ (کرباسیان، ۱۳۳۰، ۲۷ دی؛ ۱۳۳۰، ۳ بهمن؛ ۱۳۳۱، ۲۱ آذر؛ ۱۳۳۱، ۲۹ آذر)
Figure 1. Front pages of the weekly Nabard e Mellat, 1330-1332 SH. (1951-1953) (Karbassian, 1952, January 17; 1952, January 24; 1952, December 12; 1952, December 20)

مبانی و چارچوب نظری

۱. هویت گفتمانی فدائیان اسلام و حزب خلق

«جمعیت فدائیان اسلام» به رهبری سیدمجتبی نواب صفوی در سال ۱۳۲۴ تأسیس شد. هویت گفتمانی این جمعیت - متکی بر شرع اسلام (دال مرکزی) و برتری و حکمرانی آن (دال‌های اصلی) - تلفیقی از آموزه‌های شیعی و گرایش‌های انقلابی - ضداستعماری بود. فدائیان اسلام - برخلاف هدف آیت‌الله کاشانی و پیروانش - به مدت یک دهه تا ۱۳۳۴ ش. با آرمان «برقراری حکومت اسلامی» در ایران و سپس، جهان اسلام به فعالیت پرداخت. اتحاد جهان اسلام، اجرای احکام و مبانی اعتقادی شیعی، مبارزه با انحرافات دینی، مقابله با فساد و فقر، محاربه با بهائیت، کسروی‌گرایی و دیگر نواندیشان بدعت‌گذار دینی، نقد مراجع تقلیدی که از موقعیت خود سوءاستفاده می‌کردند و نیز، مبارزه با استعمار بلوک غرب و شرق، مقابله با کمونیسم و به تعریفی دقیق‌تر، چیرگی اسلام بر سلطه و استکبار جهانی از مهم‌ترین برنامه‌های فدائیان اسلام بود (نجاتی، ۱۳۷۳، ص. ۹۰).

«حزب خلق» پس از کودتای مرداد ۱۳۳۲ توسط امیرعبدالله کرباسچیان و همراهی برخی از اعضای جداشده از جمعیت فدائیان اسلام تأسیس شد. این حزب دال‌های مرکزی و اصلی فدائیان اسلام و مفصل‌بندی گفتمانی این جمعیت را کمابیش در گفتمان خود حفظ کرد؛ با این حال، در کنار تقابل با برخی از کنش‌های فدائیان اسلام و حمایت از سلطنت، برای دال ملت (جامعه مسلمان و ستمدیده ایران) و مبارزه

با استعمار خارجی، به‌گونه‌ای مبالغه‌آمیز اصالت قائل بود؛ به‌نحوی که مباحث اعتقادی - اسلامی در ارگان این حزب (نبرد ملت) اغلب ذیل موضوعات شبه ملی‌گرایانه مذکور دنبال می‌شد.

۲. نبرد ملت

مطابق با مجوز کمیسیون مطبوعات وزارت کشور برای این نشریه (۲۵ مهر ۱۳۲۸)، «نبرد ملت» (تأسیس ۱۳۲۹) قرار بود هفته‌نامه‌ای غیرسیاسی (ادبی، دینی و اخلاقی) باشد؛ با این وجود، بیشتر از هر نشریه دینی - اخلاقی آن زمان «تندخو و بی‌پروا» و «سیاسی و مبارزاتی» بود (نظری، ۱۴۰۲، صص. ۱۲۷-۱۲۸). نبرد ملت تا ۲۳ بهمن ۱۳۳۱ (زمان جدایی کرباسچیان از فدائیان اسلام) وابستگی کامل به سازمان فدائیان اسلام داشت^۱ و در چند ماه ابتدایی سال ۱۳۳۲ (تا پیش از کودتا) نیز هوادار ارزش‌های اسلامی - مبارزاتی موجود در گفتمان فدائیان اسلام - و نه وضعیت موجود این جمعیت - بود (تصویر ۱). با این حال، پس از کودتای ۲۸ مرداد و هم‌زمان با تأسیس «حزب خلق»، این هفته‌نامه - تا انتشار آخرین شماره و لغو نهایی امتیاز آن - در قالب ارگان رسمی حزب خلق منتشر شد. نبرد ملت از مرداد ۱۳۳۲ تا ۱۳۳۴، با وجود تقابل آشکار با کنش‌های فدائیان اسلام، چندان از هویت گفتمانی پیشین خود (اسلامی - مبارزاتی) فاصله نگرفت.

۳. سابقه مطبوعاتی صاحب امتیاز نبرد ملت

امیرعبدالله کرباسچیان (۱۳۰۲-۱۳۹۰) صاحب امتیاز،

۱. کرباسچیان - با ایده همراهی گفتمان‌های رقیب در جهت تخریب کابینه مصدق - از اواخر فروردین ۱۳۳۱، ارتباطات محدودی را با برخی از نهادهای ناممگون (نظیر حزب توده و حزب سومکا) برقرار کرد؛ همچنین، از اردیبهشت تا اوایل خرداد همان سال، میان اعضای فدائیان اسلام بر سر همکاری با آیت‌الله کاشانی و مجمع مسلمانان مجاهد اختلاف نظر و دو دستگی ایجاد شد. در این برهه تاریخی، کرباسچیان برخلاف برخی از سران جمعیت موافق همکاری با آیت‌الله کاشانی علیه مصدق بود. این دست اختلافات، سبب جدایی کرباسچیان از جمعیت فدائیان اسلام در اواخر سال ۱۳۳۱ شد و او مقارن با شدت یافتن اختلافات میان کاشانی و مصدق، جدایی خود از فدائیان اسلام را در نسخه ۲۳ بهمن ۱۳۳۱ روزنامه اطلاعات اعلام کرد (امینی، ۱۳۹۰، ص. ۱۶۳).
۲. با شکل‌گیری این اختلافات، فدائیان اسلام از ۱۳۳۱ نشریه ارگانی خود را با نام «منشور برادری» منتشر کردند؛ البته این نشریه نیز پس از ۱۴ شماره توقیف شد (سلامتی، ۱۳۸۵، ص. ۳۴).

آن توسط نظام معنایی حاکم و قرار گرفتن در رابطه خصمانه (غیریت‌سازانه) با گفتمان حاکم ممکن می‌شود. در چنین شرایطی، گفتمان پردازنده در رقابت با نظام معنایی حاکم هویت یا بخشی از هویت خود را در نظم (گروه‌بندی) گفتمانی دیگر احیا و بازتعریف می‌کند (Jorgensen & Phillips, 2002, p. 36).

۴-۴. زنجیره تفاوت‌ها و شباهت‌ها: هویت هر گفتمان بر مبنای دو اصل کلی شکل می‌گیرد: یکی، اصل «زنجیره تفاوت‌ها»، یعنی «غیریت‌سازی» نسبت به نظام‌های گفتمانی رقیب و دیگری، اصل «منطق هم‌ارزی» یعنی تأکید بر «زنجیره شباهت‌ها» و طرح اصول و مفاهیم مشترک با جامعه به قصد همسو نشان دادن گفتمان با اجتماع (کسرای و پوزش، ۱۳۸۸، صص. ۳۴۷، ۳۴۹).

۴-۴-۱. غیریت‌سازی: هویت نهادی-معنایی گفتمان‌ها محصول غیریت‌سازی هستند. درک هویت هر گفتمان و نظام معنایی آن، درگرو تقابل آن با هویت و نظام معنایی گفتمان رقیب است. هر گفتمان در ضدیت یا تعارض با گفتمانهای دیگر هویت و انسجام می‌گیرد (کسرای و پوزش، ۱۳۸۸، ص. ۳۴۷).

۴-۴-۲. برجسته‌سازی و حاشیه‌رانی: این دو اصل در تقابل و تخاصم هر گفتمان با رقبای شکل می‌گیرد: برجسته‌سازی گفتمان خود و به حاشیه راندن گفتمان‌های دیگر. همچنین، گفتمان می‌تواند دال‌هایی را در خود برجسته و مابقی دال‌ها را -با اولویت‌بندی‌های خود (از خرد تا کلان)- به حاشیه براند. این تلاش باعث ایدئولوژیک‌تر شدن معنای اثر تألیفی می‌شود (Laclau & Mouffe, 2001, pp. 158-160).

۴-۴-۳. تقویت منطق هم‌ارزی: منطق هم‌ارزی (زنجیره شباهت‌ها) در فرایند مفصل‌بندی ایجاد می‌شود. زمانی که دال‌های اصلی در یک زنجیره معنایی با دال‌های خرد به نحوی مرتبط می‌شوند که تمایزات میان عناصر متفاوت در درون یک نظام گفتمانی فراموش یا حل می‌گردند (کسرای و پوزش، ۱۳۸۸، ص. ۳۴۹).

بحث و تحلیل: منازعات گفتمانی فدائیان اسلام و حزب خلق و نمود آن در گرافیک مطبوعاتی نشریه نبرد ملت

۱. تجسم دال‌های اصلی گفتمان فدائیان اسلام در لوگو و پرچم این جمعیت همان‌طور اشاره شد، نظام معنایی گفتمان فدائیان

مدیرمسئول و سردبیر نشریه نبرد ملت بود. وی پیش از تأسیس این نشریه، فعالیت مطبوعاتی خود را از سال ۱۳۲۵ با نگارش مقاله در هفته‌نامه «خندنگ» (به صاحب‌امتیازی محمد جمالی آشتیانی) آغاز کرد؛ هفته‌نامه‌ای که برخی از مطالب آن به قلم نواب صفوی بود و از ضروریات اسلام (نظیر حجاب) دفاع می‌کرد. او به سبب رویکرد محافظه‌کارانه خندنگ از این نشریه -پس از یک سال همکاری- فاصله گرفت و به فعالیت در روزنامه «اصناف» (به صاحب‌امتیازی کریم‌آبادی) پرداخت؛ با این حال، حمایت «اصناف» از دکتر مصدق (در نیمه دوم دهه ۲۰) نیز باعث قطع همکاری کرباسچیان با این روزنامه و تأسیس نشریه مستقل نبرد ملت توسط وی گردید (نظری، ۱۳۹۶، صص. ۱۶۶-۱۶۹؛ نظری، ۱۴۰۲، ص. ۱۲۸).

۴. نظریه تحلیل گفتمان لاکلا و موف

مطابق با نظریه تحلیل گفتمان سیاسی ارنستو لاکلا و شنتال موف (Laclau & Mouffe, 2001)، معانی متن (نوشتار، گفتار، کنش‌ها و تولیدات) را باید با توجه به بافت کلی «گفتمان»^۱ خاص آن درک کرد. گزاره‌های سره یا ناسره -به‌عنوان امری نسبی- توسط گفتمانها ایجاد می‌شوند تا اجتماع مطابق با آن تولید و سازماندهی شود و تفکر و عمل نماید (Jorgensen & Phillips, 2002, p. 36). نظریه تحلیل گفتمان لاکلا و موف را در چهار بخش کلی مورد مطالعه قرار داد:

۴-۱. نشانه‌شناسی و مفصل‌بندی گفتمان: هر گفتمان «عناصر»^۲ مدنظر خود را از «حوزه» گفتمان‌گونی^۳ (عرصه بدون ساخت نشانه‌ها) گزینش، معنادهی و ارزش‌گذاری و حول یک «دال مرکزی»^۴ مفصل‌بندی^۵ (ترتیب و ارتباط نشانه‌ها از خرد تا کلان) می‌کند تا نشانه‌ها با یافتن هویتی جدید، نظام معنایی کلان و منسجمی را ایجاد کنند (Laclau & Mouffe, 2001, p. 36).

۴-۲. منازعات معنایی-کنشی: موفقیت هر گفتمان درگرو قدرتی است که در تولید و تثبیت معنا دارد. از آنجاکه مؤثرترین شیوه اعمال قدرت «سلطه معنایی بر اذهان و کردار اجتماع» (حاکم یا هژمونیک شدن گفتمان) است، گفتمان‌های موجود در جامعه همواره بر سر تصاحب افکار عمومی در رقابت و نزاع‌اند (مریدی و تقی‌زادگان، ۱۳۹۱، ص. ۱۴۵).

۴-۳. تحریک و جابجایی گفتمان‌ها در نظم گفتمانی: تحریک شدن یک گفتمان معمولاً به‌واسطه طرد گشتن

اجتماعی خود چندان در پی جلب نظر و حمایت افکار عمومی نبودند (نجاتی، ۱۳۷۳، ص. ۹۰). این جمعیت پس از ترور احمد کسروی (محقق، تاریخ‌نگار و بدعت‌گذار آیین پاک‌دینی در انجمن باهمادآزادگان) با سلاح سرد (۱۳۲۴)، حدفاصل سال‌های ۱۳۲۸ تا ۱۳۳۲ از نظم اعتقادی-مبارزاتی به نظم مبارزاتی-سیاسی (علیه گفتمان‌های حکومتی، ملی، چپ و اسلامی مماشات طلب) متمایل شد.^۲ با این حال، حزب خلق (پس از کودتا)، منازعات و تخاصم خود را به حامیان مصدق و حزب توده محدود کرد و برخلاف فدائیان، نه تنها در پی حذف فیزیکی اشخاص مؤثر در گفتمان‌های متخاصم برنیامد، بلکه با قصد بقا و دوام فعالیت خود، با برخی از سیاست‌ها و برنامه‌های حکومتی و دولتی همراه شد. در این میان، نبرد ملت - طی حدود نیم‌دهه انتشار - منازعات گفتمانی را در محتوای نوشتاری-خوانداری خود بازتاب می‌داد.

نوشتار بود: با نظر به مباحث موجود پیرامون بیان فرمی و تأثیرات بصری نشانه‌های مطبوعاتی (افشارمهاجر، ۱۳۷۹، صص. ۷-۸) می‌توان گفت در نشان اولین شماره نبرد ملت، با این‌که فرم نوشتاری با وضعیت مونولاین و منحنی‌های زیاد می‌توانست حسی نسبتاً صمیمی و دلگرم‌کننده را القا کند، با این حال، عناصر تصویری پرکنتراست الحاقی به آن (که درون یک دایره سیاه سازماندهی شده بود)، این تأثیر روانی فرم نوشتار را از بین می‌برد و مفهوم منازعه، مبارزه و تخاصم را - مطابق با «معنای لغوی نام نشریه» - پیش می‌کشید: دستی که شمشیری خون‌آلود را در مشعل‌دان گرفته و خون‌ریخته از شمشیر (خون شهدای حق) بر مشعل‌دان، شعله‌های آتش (استعاره‌ای از خشم) را بر بالای عنوان نوشتاری هفته‌نامه افروخته‌تر کرده است. در کنار این نشان، سخنی از حضرت علی (ع) وجود داشت که می‌توانست به عنوان تفسیری از تجسم منازعه در لوگو تلقی شود؛ نقل‌قولی از نهج‌البلاغه که مسلمانان را به تن ندادن به ذلت و جهاد با دشمنان و شهادت دعوت می‌کرد: «پیکار کنید و بگذارید دامن کفن‌تان به جای لکه‌آلودت آغشته به خون باشد» (تصویر ۳).

۳. تحریک گفتمان نبرد ملت و جابه‌جایی مقطعی در نظم گفتمانی

می‌توان گفت نظم و هویت گفتمانی فدائیان اسلام - طی یک دهه مبارزه با گفتمان‌های رقیب - هیچ‌گاه

تصویر ۲. پرچم و نشان فدائیان اسلام
Figure 2. The flag and emblem of Fadā'iyān e Eslām

اسلام از مفصل‌بندی و معنایابی نشانه‌ها ذیل دال مرکزی «شرع اسلام» و دو دال اصلی و هم‌ارز آن، یعنی «برتری ماهوی اسلام» و «حکمرانی غایی اسلام بر همه چیز»، شکل گرفت. در این نظام گفتمانی، کلیه نشانه‌ها (شناختی و کنشی)، مطابق با «روایات و باورها» و «واجبات و احکام شرعی» شیعه اثنی‌عشری معنامند شدند؛ برای نمونه - چنانچه در مبحث زنجیره هم‌عرضی شباهت‌ها تبیین خواهد شد - معنای «وطن یا ایران» با «اسلام شیعی» و معنای «ملت» با «مردم مسلمان» پیوند خورد.

نظم گفتمانی، دال مرکزی (شرع اسلام) و دو دال اصلی جمعیت فدائیان اسلام (برتری و حکمفرمایی اسلام) در پرچم یا نشان و شعار تشکیلاتی این گروه تجسمی آشکار داشت. نشان فدائیان اسلام دربرگیرنده سه «هلال ماه» بر زمینه‌ای «سبزرنگ» (هر دو نماد اسلام) بود که درون هر کدام از این سه هلال، یک گزاره از اشهد مسلمانان شیعه (به ترتیب «لااله الا الله»، «محمد رسول الله» و «علی ولی الله») به خط نستعلیق قرار داشت. در پایین این نشان، شعار تشکیلاتی فدائیان اسلام نگاشته شده بود: «اسلام برتر از همه چیز است و هیچ چیز برتر از اسلام نیست». در این شعار، علاوه بر حضور دال‌های مرکزی و اصلی که دلالت بر نظم اسلامی گفتمان فدائیان داشت، عبارت «علی ولی الله» این نظم گفتمانی را با باورهای اعتقادی شیعی بازتعریف و تثبیت می‌کرد (تصویر ۲).

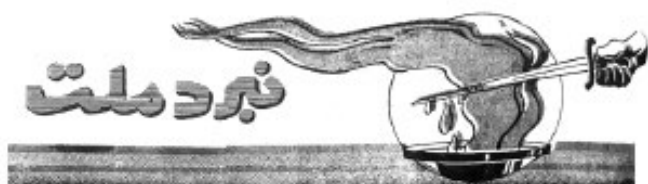
۲. تجسم منازعات گفتمانی فدائیان اسلام در لوگوی نبرد ملت

جمعیت فدائیان اسلام در فعالیت‌های سیاسی -

۱. هلال ماه به‌واسطه چند عامل به‌مرور در مقام نماد اسلام تثبیت شد: معجزه شوق‌القمر حضرت محمد(ص)، راهنمای هجرت پیامبر از مکه به مدینه (شکل‌گیری تاریخ هجری قمری به‌منزله تاریخ مسلمانان)، شاخص زمانی اعمال دینی اسلام، جهت‌نمایی قبله در مساجد، نشان سپاه مسلمانان در برابر ارتش صلیبیون در دوران جنگ‌های صلیبی (قرون ۱۱ تا ۱۳ میلادی). همچنین در روایات اسلامی، رنگ سبز ردای حضرت محمد(ص)، اهلبیت و مقربین و نشانی از آبادانی بهشت در میان مسلمانان بوده است (کمالی دولت‌آبادی، ۱۳۹۶، ص. ۱۸۲).

۲. برای نمونه، فدائیان در تقابل با برنامه‌های استعماری بریتانیا در ایران، با ترور عبدالحسین هژیر، نخست‌وزیر دربار (۱۳۲۸) که به‌زعم فدائیان اسلام، آیت‌الله کاشانی و کرباسچیان، متهم به ارتباط با انگلیس و تقلب در انتخابات بودند، موجبات باطل شدن انتخابات مجلس شانزدهم در تهران را فراهم کردند. همچنین، فدائیان در سال ۱۳۲۹ نخست‌وزیر رزم‌آرا (مانع اصلی ملی شدن صنعت نفت) را به قتل رساندند. علاوه بر این، ایشان سوءقصد‌های ناموفقی به حسین فاطمی و حسین علاء داشتند (زهیری، ۱۳۷۹، صص. ۱۴۹، ۱۶۰؛ طبرانی، ۱۳۷۶، ج. ۱، ص. ۶۵؛ کاتوزیان، ۱۳۷۱، صص. ۱۵۲-۱۵۳).

مطالعه نمودن منازعات گفتمانی جمعیت فدائیان اسلام و حزب خلق در گرافیک مطبوعاتی نشریه نبرد ملت (۱۳۲۹-۱۳۳۴) بر مبنای نظریه تحلیل گفتمان لاکلا و موف / ۱۳۱-۱۰۰ / رسول کمالی بولتا بادی

تصویر ۳. راست: نیم‌صفحه اول شماره ۱ نبرد ملت، ۴ مرداد ۱۳۲۹؛ چپ: اولین لوگوی نبرد ملت (آقایی، ۱۳۸۱)
Figure 3. Right: half of the front page of issue no. 1 of Nabard e Mellat, 26 July 1950; Left: the first logo of Nabard e Mellat (Aghaei, 2002).

داریا و غیره-همدلی و همراهی نشان می‌داد (تصویر ۵). این رویکرد، نظم گفتمانی نبرد ملت را متمایل به نوعی ملی‌گرایی نشان می‌داد. با این حال، زمانی که در صفحه اول شماره ۴ نبرد ملت (۱۹ بهمن ۱۳۲۹- پس از توقیفی دو ماهه و نیمه در انتشار)، تیترهای یک و دو به تندی رزم‌آرا را مورد خطاب قرار می‌دادند -از جمله با این پرسش: «مگر مملکت ارث پدر و مردم کنیز زرخرد تو هستند؟»- و هم‌زمان از به لرزه درآمدن ارکان هیئت حاکمه ایران به واسطه «نیش خنجر فدائیان اسلام» خبر می‌دادند، در ستون‌های بعدی، نیز گزارشی از دومین سالگرد تیراندازی به شاه در دانشگاه تهران (۱۵ بهمن ۱۳۲۷) منتشر شد. همچنین تصویر و پاره‌نوشته مدیحه‌سرایانه‌ای درباره سیدحسین امامی -عضو اعدام‌شده فدائیان اسلام- به سبب ترور کسروی (اسفند ۱۳۲۴) و عبدالحسین هژیر، وزیر وقت دارایی (آبان ۱۳۲۸) درج شده بود. در همین شماره، لوگوتایپ نبرد ملت با خطوط شکسته و اریب مونولاین و زوایای تیز در گوشه‌های حروف، حالتی جسورانه‌تر و تهاجمی‌تر یافت؛ وضعیتی که نشان از تحریک نبرد ملت به سمت نظم مبارزاتی-انقلابی (متأثر از عزم فدائیان برای اقدامات بعدی علیه رزم‌آرا) داشت. در بالای همین شماره نیز بار دیگر سخنی از حضرت علی(ع) قرار داده شده بود؛ سخنی که مبارزان راه اسلام را به صبر دعوت می‌کرد تا در زمان مقرر و مناسب به خون‌خواهی بی‌گناهان اقدام کنند (تصویر ۴).

از اواخر سال ۱۳۲۹ (بهمن و نیمه اول اسفند) زمانی که تخاصم رزم‌آرا با فدائیان اسلام بالا گرفت و این جمعیت برای قتل وی عزم خود را جزم کرد، عناصر تصویری گذشته -در لوگوی نبرد

تغییر نکرد یا جابجا نشد (حاتمی و همکاران، ۱۴۰۲، صص. ۱۶۷-۱۹۲)؛ اما نظم و هویت گفتمانی نشریه اسلام‌گرا-انقلابی نبرد ملت هر زمان که در تقابل با نهاد قدرت، در تنگنای طرد شدن قرار می‌گرفت، به سمت نوعی ملی‌گرایی (آمیخته با معانی اسلامی) معطوف می‌شد و برخی از دال‌های اصلی در گفتمان ملی‌گرا -نظیر «مبارزه با استعمار جهانی»- را در خود برجسته می‌نمود (تصاویر ۳ قاب راست و ۹). این رویکرد با تغییر ارگانی نبرد ملت (از فدائیان اسلام به حزب خلق در ۱۳۳۲) بیش‌ازپیش تقویت شد.

۳-۱. تقابل برای طرد فدائیان اسلام و بازنمود تحریک و جابه‌جایی نظم گفتمانی نبرد ملت در تغییرات مستمر لوگوی آن

روزنامه نبرد ملت به سبب رویکرد تند و تهاجمی نسبت به رزم‌آرا و کابینه دولت او در شماره دوم (۱۵ شهریور ۱۳۲۹)، حدود یک ماه توقیف شد. این نشریه سپس با نام «یومیة عصر نبرد ملت» (۱۲ مهر ۱۳۲۹)، با امتیاز روزنامه الله‌اکبر و لوگو و سرصفحه‌ای دیگر منتشر شد.^۱ این سرصفحه محدود به لوگوتایپ ابتدایی نبرد ملت بود و عناصر شمشیر و مشعل و نقل‌قولی از نهج‌البلاغه (با مفهوم ظلم‌ستیزی) از کنار نام نشریه حذف شده بودند. نوشتار لوگو که با خطوط منحنی و فرمی نیمه‌فانتزی و شبه‌نسخ و بدون عناصر تصویری پیشین، ظاهری نسبتاً دوستانه، مهربان و مردمی را القا می‌کرد. نبرد ملت در دوران توقیف با تمامی روزنامه‌های ملی‌گرای توقیف‌شده -نظیر شاهد، داد، باختر امروز، به‌سوی آینده، مرد امروز، بهلول، پرخاش، دژ، پیک اصفهان،

۱. نام روزنامه الله‌اکبر (به صاحب امتیازی علی‌اکبر خشنود) و شماره انتشار آن (شماره ۱۰) به صورت کوچک بر زیر لوگوتایپ سومین شماره نبرد ملت درج گردید.
۲. با توقیف برخی از روزنامه‌های مذکور و بازداشت مدیران آن به دستور رزم‌آرا، کرباسچیان به همراه تعدادی از صاحبان انجمن‌ها و نشریات ملی‌گرا و اسلام‌گرا به توصیه آیت‌الله کاشانی در مجلس متحصن شدند. تحصنی که موجب پس گرفته شدن تبصره الحاقی به قانون مطبوعات (مبنی بر قائل شدن موقعیت ویژه برای خانواده شاه همچون خود وی) توسط مجلس و رفع توقیف مقطعی این نشریات شد (قنات‌آبادی، ۱۳۷۷، صص. ۱۷۴-۱۹۷).

تصویر ۴. راست: لوگو و گرافیک خبری شماره ۳ نبرد ملت، ۱۲ مهر ۱۳۲۹؛ چپ: لوگو و نیمصفحه اول شماره ۴ نبرد ملت، ۱۹ بهمن ۱۳۲۹ (آقایی، ۱۳۸۱)

Figure 4. Right: logo and news graphic of issue no. 3 of Nabard e Mellat, 12 Mehr 1329 SH (4 October 1950); Left: logo and half of the front page of issue no. 4 of Nabard e Mellat, 19 Bahman 1329 SH (8 February 1951) (Aghaei, 2002)

قدرت گفتمان فدائیان اسلام در نظم مبارزاتی خود و نیز افزایش اعتماد به نفس و باور قلبی این گروه به حمایت‌ها و امداد آسمانی (به سبب موفقیت در حذف رزم‌آرا)، نشانه نبرد ملت ظاهری شبه‌آیینی و شبه‌نظامی (تا حدی شبیه به آرم‌های لشکری) پیدا کرد: شمشیر یا خنجر - کوچک‌تر از مشعل یا آتشدان - به صورت عمودی و متقارن بر روی مشعل قرار گرفت و شعله خروشان آتش بسیار کشیده و ساده (با پیچ‌وتاب اندک) بر محور افقی و در زیر واژه‌های عنوان هفته‌نامه امتداد یافت. نام نشریه نیز با قلم نزدیک به نسخ بر روی شعله‌ها جای گرفت. در زیر این نشان، شعار تشکیلاتی فدائیان اسلام و بیاناتی از حضرت علی (ع) حضور داشتند: این لوگو، چهارمین و پرکاربردترین نشان نبرد ملت از اسفند ۱۳۲۹ به بعد بود و چنانچه در دهه بعدی، با توقیف نشریه، گاهی حضور آن بر سرصفحه ناممکن می‌گردید، حداقل بخشی از این لوگو (عناصر تصویری یا نوشتاری) در نشریه استفاده می‌شد (تصویر ۶).

۲-۳. افزایش فشار حکومتی بر فدائیان اسلام و کرباسچیان در دهه ۳۰ و تأثیر آن بر گرافیک سرصفحه و محتوای بصری صفحه اول نشریه نبرد ملت: با وجود حمایت فدائیان اسلام از مصدق و کاشانی در

ملت - به شکلی تهاجمی‌تر (مطابق با تشدید نظم انقلابی - مبارزاتی گفتمان فدائیان اسلام) مجدداً به نشانه‌نوشته این نشریه اضافه و درون قاب دایره سازماندهی شدند؛ در این لوگو، شمشیر به خنجری که دیگر خون‌آلود نیست، تغییر یافت (گویی خنجر برای قتلی دیگر پاک‌شده بود)؛ خنجری که توسط دست فردی ناشناس قصد فرود آمدن - احتمالاً - بر سینه شخصی در بیرون از قاب را داشت. این لوگو می‌توانست دلالت ضمنی بر قتل رزم‌آرا در ۱۶ اسفند ۱۳۲۹ توسط فدائیان اسلام (خلیل طهماسبی) داشته باشد؛ در لوگوی مذکور، خنجر نه بر روی مشعل، بلکه در کنار آن قرار گرفته بود و شعله‌های مشعل - بدون خوردن خون - غران‌تر از همیشه بر سرتاسر عنوان نوشتاری نشریه کشیده شده بودند. شکل قلم عنوان نوشتاری لوگو نیز شباهتی آشکار به شعله‌های آتش داشت. نشانی پرکنتر است و خشن که رویکرد انتقام‌جویانه فدائیان را در این برهه زمانی به تصویر می‌کشید (تصویر ۵).

البته در اسفندماه همین سال - پس از قتل رزم‌آرا و فروکش کردن خشم تشکیلاتی - تا حدی از وضعیت دراماتیک، روایی و هیجانی این لوگو کاسته شد و در بازطراحی، شمایی نسبتاً متین و باصلابت به خود گرفت؛ گویی پس از قتل رزم‌آرا و به دنبال آن، تثبیت

مطالعه نمودن منازعات گفتمانی جمعیت فدائیان اسلام و حزب خلق در گرافیک مطبوعاتی نشریه نبرد ملت (۱۳۲۹-۱۳۳۴) بر مبنای نظریه تحلیل گفتمان لاکلا و موف / ۱۰۰-۱۳۱ / رسول کمالی بولتا آبادی

تصویر ۵. لوگو و نیم‌صفحه اول نبرد ملت، بدون شماره، بهمن ۱۳۲۹ (Aghaei, 2002)

Figure 5. Logo and half of the front page of Nabard e Mellat, without issue number, Bahman 1329 SH (January-February 1951) (آقایی، ۱۳۸۱)

به‌کارگیری ابعاد بزرگ قلم برای متن به‌منظور پر کردن صفحه و جبران کمبود مطالب و نیز نسبت نادرست ابعاد تیترها، روتیترها و سوتیترها اشاره کرد؛ به‌نحوی که تشخیص این سه از یکدیگر دشوار بود.

با دستگیری و حبس نواب صفوی و توقیف مجدد هفته‌نامه نبرد ملت (اواسط خرداد ۱۳۳۰ و حدود یک ماه و اندی پس از تشکیل کابینه مصدق)، این نشریه -پس از چند ماه وقفه- از مردادماه ۱۳۳۰ با استفاده از امتیاز نشریه آهنگران (به صاحب‌امتیازی محمد اکبری) و سپس، امتیاز نشریه مرد دنیا (به صاحب‌امتیازی علی دشتی‌ثانی)، هفته‌نامه خود را به چاپ رساند. از این تاریخ، کرباسچیان پس از آزادی از زندان، مدیر و نویسنده اصلی هفته‌نامه بود. در این برهه زمانی، صفحه‌آرایی نبرد ملت به‌واسطه نظارت کرباسچیان بر امور فنی و تولیدی آن، ترمیم و بازطراحی شد و از نظر ساختاری، انسجامی چشمگیر یافت؛ از جمله می‌توان به دقت در چیدمان و ترازبندی نوشتار و تصویر، بهبود تناسب ابعاد متن، تیتر و سوتیتر و استفاده از خطوط نازک و مستقیم برای جداسازی بخش‌ها اشاره کرد. در این شماره‌ها، صفحه اول دارای گریدبندی شش ستونی بود که تنها یک یا دو ستون سمت راست آن به محتوای نوشتاری اختصاص می‌یافت و سایر ستون‌ها معمولاً در اختیار تصویری بزرگ و جسورانه قرار می‌گرفت. این شیوه صفحه‌آرایی، عزم راسخ کرباسچیان را برای تقویت و آشکارسازی فعالیت‌های مبارزاتی

جریان ملی شدن نفت (۱۳۲۹)، هم‌زمان با دستگیری و حبس برخی از اعضای گروه و تداوم این وضعیت در کابینه مصدق از آغاز دهه ۱۳۳۰ (خسروشاهی، ۱۳۹۳، ص. ۱۳۲)، مبارزات ایدئولوژیک این جمعیت با کابینه مصدق (امینی، ۱۳۸۱، ص. ۲۳۸؛ ترکمان، ۱۳۷۰، صص. ۴۰۴-۴۱۰)، حزب توده و حکومت افزایش یافت. با محکومیت کرباسچیان به ۹ ماه زندان در فروردین ۱۳۳۰، نبرد ملت -پس از انتشار یک شماره با نام و امتیاز نشریه آهنگران- توانست با مجوز طوفان شرق (به صاحب‌امتیازی اسدالله طوفانیان) منتشر شود. با این حال، به سبب تثبیت قدرت گفتمان فدائیان اسلام در نظم مبارزاتی خود و افزایش اعتماد به نفس ارگانی پس از قتل رزم‌آرا، پدیدآوردگان این نشریه نه‌تنها از حضور نام و لوگوی نبرد ملت در سرصفحه فوق‌العاده طوفان شرق صرف‌نظر نکردند، بلکه این نام و نشان را به شکلی برجسته -و به بهای کوچک کردن حداکثری عنوان طوفان شرق- در سرصفحه شماره‌های غیرقانونی این هفته‌نامه به کار گرفتند. ابتدا، لوگوی موناوولاین و آریبی که در نسخه ۱۹ بهمن ۱۳۲۹ نبرد ملت (در زمان اولین توقیف) استفاده شده بود و پس‌از آن، آخرین لوگوی تایپ نبرد ملت، بدون عناصر تصویری (مشعل، خنجر و آتش)، بر سرصفحه این شماره‌ها جای گرفت. علی‌رغم جسارت این نشریه در استفاده از نام و نشان ممنوعه، می‌توان بازتاب وضعیت انفعالی-دفاعی جمعیت فدائیان اسلام را در سخنی از حضرت علی (ع) که در پایین لوگوی این شمارگان نبرد ملت قرار داشت، مشاهده کرد: «بی‌حسی و سکوت شما در تعقیب حق و دفاع از ملیت و حقیقت، دلم را مالامال خون کرده است». تغییر واژه «امت» به «ملیت» در ترجمه این سخن، آشکارا نشان می‌دهد که کرباسچیان و پیروان فدائیان اسلام -صرف‌نظر از پیوند دادن این دو مفهوم در مفصل‌بندی گفتمان خود- در این دوران نیازمند همراهی حداکثری با ملیون و جامعه مبارز بوده‌اند (تصویر ۷).

از سوی دیگر، کاهش آشکار کیفیت و دقت فنی صفحه‌آرایی این نسخه‌های نبرد ملت (به سبب عدم حضور و نظارت فنی کرباسچیان) وضعیت تهدید و تحدید ارگان فدائیان اسلام را بازتاب می‌داد. از جمله می‌توان به عدم استفاده از پایه گرید و صفحه‌بندی غیرساختارمند، پراکندگی ستون‌ها، نبود انسجام میان متن و تصویر، رعایت نشدن فواصل عناصر دیداری-خوانداری و بی‌توجهی به ترازبندی آن‌ها،

تصویر ۶. بالا: پرکاربردترین لوگوی نبرد ملت، اسفند ۱۳۲۹ به بعد؛ پایین: سیر تغییرات لوگوی نبرد ملت، ۱۳۲۹-۱۳۳۴ (آقایی، ۱۳۸۱)
Figure 6. Top: the most frequently used logo of Nabard e Mellat, from Esfand 1329 SH onward (February–March 1951); Bottom: the evolution of the Nabard e Mellat logo, 1329–1334 SH (1950–1955) (Aghaei, 2002)

تصویر ۷. دو نیم‌صفحه اول نبرد ملت با امتیاز طوفان شرق، بدون شماره، فروردین ۱۳۳۰ (آقایی، ۱۳۸۱)
Figure 7. Two half front pages of Nabard e Mellat published under the license of Tūfān e Sharq, without issue number, Farvardin 1330 SH (March–April 1951) (Aghaei, 2002)

خود پس از رهایی از محدودیت‌های حبس بازتاب می‌داد. نبرد ملت از این دوران به بعد، کمابیش با لوگوی اصلی (البته با ابعاد و محل قرارگیری متفاوت در صفحه) و رویکرد تصویری تند پیشین منتشر شد و مهم‌تر از همه، از مرداد ۱۳۳۰ به بعد (هم‌زمان با آزادی زندانیان فدائیان اسلام، به‌جز خلیل طهماسبی و نواب صفوی)، عناصر بصری-مبارزاتی تشکیلات آشکارتر از هر زمان دیگری در نبرد ملت به کار گرفته شد. شعار سازمانی فدائیان (اسلام برتر از همه‌چیز...) به خط نستعلیق در زیر لوگوی هفته‌نامه قرار گرفت و طرح‌واره‌هایی چون پرچم و نشان فدائیان اسلام و نیز چهره شهدا، اعضا و رهبران این جمعیت، در تصویرسازی‌های نشریه به کار گرفته شد. گویی با دستگیری سران جمعیت (به‌ویژه نواب صفوی) و توقیف مکرر ارگان آن، نبرد ملت در حرکتی حداکثری دیگر ابایی از نمایش آشکار وابستگی خود به نظم اسلامی-مبارزاتی جمعیت فدائیان اسلام نداشت (تصویر ۸).

با این حال، محتوای بصری و نوشتاری این هفته‌نامه در دوران توقیف‌های دهه ۱۳۳۰ ش. با تأثیرپذیری از این گفتمان و قرارگیری در نظمی شبه ملی‌گرایانه (از بیم بیشتر طرد شدن)، عمدتاً به تقبیح استعمار بلوک شرق و غرب - و نه استبداد سران دولتی - انتقاد از رویکرد نظارتی مسئولان بر مطبوعات و یا پرداختی کلی به فقر و گرسنگی طبقات محروم جامعه محدود شد. در موازات این گفتمان شبه ملی‌گرایانه، بخش قابل‌توجهی از محتوای دیداری-خوانداری نبرد ملت

نیز با بهره‌گیری از تصاویر بزرگ سران فدائیان و افزودن القاب و صفاتی چون حضرت یا رهبر معظم به نام آنان، در پی ایجاد هاله‌ای قدسی پیرامون فدائیان اسلام بود (تصویر ۸ و ۹).

در نسخه ۱۶ شهریور ۱۳۳۰ نشریه نبرد ملت، زمانی که این نشریه با امتیاز روزنامه قیام (به صاحب‌امتیازی شیرخدايي) منتشر می‌شد، صفحه‌آرای نشریه شیوه‌ای خلاقانه را در گرافیک سرصفحه و صفحه اول نبرد ملت به کار گرفت. در این شمار، لوگوی هفته‌نامه نبرد ملت بدون کلیشه قرمز رنگ آتش مشعل چاپ شد؛ آتشی که همچون سران در حبس

مطالعه نمودن منازعات گفتمانی جمعیت فدائیان اسلام و حزب خلق در گرافیک مطبوعاتی نشریه نبرد ملت (۱۳۲۹-۱۳۳۴) بر مبنای نظریه تحلیل گفتمان لاکلا و موف / ۱۰۰-۱۳۱ / رسول کمالی بولتا بادی

تصویر ۸. صفحات اول شماره‌های ۲۲ و ۲۳ نبرد ملت با امتیاز آهنگران، ۱۷ و ۲۴ مرداد ۱۳۳۰ (آقایی، ۱۳۸۱) (Aghaei, 2002)
 Figure 8. Front pages of issues 22 and 23 of Nabard e Mellat, under the license of Āhangarān, 17 and 24 Mordād 1330 SH (8 and 15 August 1951) (Aghaei, 2002)

(از شهریور تا مهر ۱۳۳۰) چیدمان کرد؛ به نحوی که این قطرات به سمت پایین صفحه سرازیر شده بودند. این قطرات دلالت بر حبس و سرکوب فدائیان اسلام، به‌ویژه نواب صفوی، توسط دولت در این دوره داشتند (تصویر ۹). می‌توان گفت تمهیدات گرافیکی مذکور نتیجه تلاش هفته‌نامه نبرد ملت برای بازنمایی تحریک نظم مبارزاتی-ایدئولوژیک گفتمان فدائیان اسلام بود. این نشریه از یک‌سو، با بصری‌سازی نمادین محدودیت‌هایی که گفتمان حاکم برای فدائیان اسلام ایجاد کرده بود -نظیر عبارت بزرگ «توقیف است»، قطرات خون دال بر شکنجه و شهادت یا غیاب شعله‌های فروزان مبارزان -می‌کوشید تصویری مظلومانه و مهذب از این جمعیت ارائه کند و از سوی دیگر، تمایل داشت این محدودیت‌ها

فدائیان اسلام، غیاب بود. همچنین، در کنار عناصر نوشتاری و تصویری نشریه، عبارت «توقیف است» چیدمان شد تا لوگو و سرصفحه نشریه در حکم تیتراژ یک روزنامه قیام تلقی شود. با این حال، این رویه در شماره‌های بعدی نبرد ملت ادامه نیافت و از نسخه ۲۱ شهریور ۱۳۳۰ به بعد، شعله قرمز آتش مجدداً به لوگوی هفته‌نامه بازگشت و کمابیش (باگسست‌های مقطعی) تا پایان دوران انتشار مورد استفاده قرار گرفت. عبارت نسبتاً بزرگ «توقیف است» نیز - دست‌کم برای چند ماه و در بیشتر شماره‌ها - از کنار لوگو حذف شد و به‌صورت زیرنویسی کوچک در بخش مشخصات نشریه جای گرفت. البته صفحه‌آرا با خلاقیتی دیگر، طرح‌واره چند قطره قرمز خون را بر تیتراژ یک صفحه اول چند شماره از این هفته‌نامه

تصویر ۱۰. نیم‌صفحه اول روزنامه نبرد ملت با امتیاز آیینه زندگی، ۲۵ آذر ۱۳۳۰ (آقایی، ۱۳۸۱)
Figure 10. Half of the front page of the newspaper Nabard e Mellat, under the license of Ā ĩneh ye Zendeġi, 25 Āzar 1330 SH (16 December 1951) (Aghaei, 2002)

تصویر ۹. نیم‌صفحه اول شماره ۳۷ نبرد ملت با امتیاز روزنامه قیام، ۲۱ شهریور ۱۳۳۰ (آقایی، ۱۳۸۱)
Figure 9. Half of the front page of issue no. 37 of Nabard e Mellat, under the license of the newspaper Qiyām, 21 Shahrivar 1330 SH (12 September 1951) (Aghaei, 2002)

نظم و هویت گفتمانی روزنامه نبرد ملت با تحریک مقطعی در فضای انتخاباتی مجلس هفدهم (۱۴ آذر ۱۳۳۰) بیش از هر زمان -و بیش از دوره‌های نشر هفتگی- معطوف به ملی‌گرایی بود (تساویر ۱۰ و ۱۷).

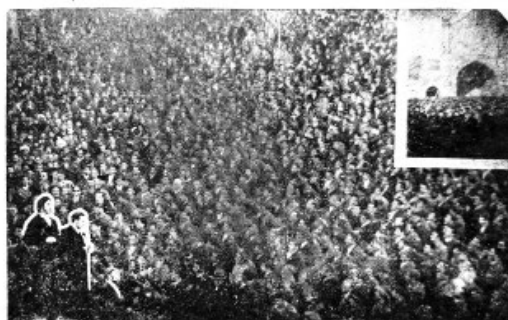
۴. برجسته‌سازی گفتمان فدائیان اسلام در راستای غیریت‌سازی و به حاشیه رانی گفتمان‌های رقیب در نبرد ملت

تا پیش از تأسیس جمعیت فدائیان اسلام، در میان گروه‌های اسلام‌گرا تشکیلی به این حد سیاسی، ایدئولوژیک و انقلابی وجود نداشت و «تقابل با جریان‌های ضد دینی» و «ایجاد حکومت مشروطه اسلامی» (ذیل نظام سلطنت) مهم‌ترین خواسته مذهبیون از حکومت بود (عنایت، ۱۳۷۲، ص. ۱۶۹). با این حال، حذف رزم‌آرا و به دنبال آن، تسهیل شرایط برای تصویب طرح ملی شدن نفت در مجلس (اسفند ۱۳۲۹)، محبوبیت فدائیان اسلام را در میان بخشی از نیروهای مذهبی افزایش داد (کنش برجسته‌سازانه) به‌نحوی که در پایان دهه ۱۳۲۰، فدائیان اسلام با جذب نیروهای مذهبی و افزایش هواداران و اعضای خود، انسجام سازمانی بهتری یافتند و توانستند تجمعات اعتراضی پرتعداد و پرشورتری را در سطح شهرها برگزار کنند و در نشریه نبرد ملت، به‌صورت مکرر، گزارش‌ها و تصاویری از این تجمعات -در

را- از طریق کوچک کردن عبارت توقیف است، پرداختن به موضوع استعمار و استثمار جهان اسلام و برجسته‌سازی تصویر رهبران- در برابر اراده و آرمان‌های فدائیان اسلام ناچیز و سخیف جلوه دهد. نبرد ملت که -با وجود توقیف بودن- تا پایان مهرماه ۱۳۳۰ با امتیاز روزنامه‌های دیگر در عصرهای پنجشنبه منتشر می‌شد، از آذرماه همان سال (هم‌زمان با ایام نزدیک به انتخابات مجلس هفدهم، ۱۴ آذر)، با استفاده از امتیاز نشریات مجعول (نظیر آیینه زندگی، ندای ملی، نوای ملت و افتخار شرق) در قالب روزنامه عصر -و نه هفته‌نامه- به انتشار خود ادامه داد و پس از چند ماه، حتی از امتیاز این روزنامه‌ها نیز استفاده نکرد. پدیدآورندگان این نشریه تازه روزانه شده در جهت کاهش حساسیت دستگاه‌های نظارتی حکومت تا حدی از تندلی لحن و بیان خود در محتوای نوشتاری و تصویری کاستند، لوگوی هفته‌نامه را در ابعاد کوچک‌تر و بدون رنگ سرخ آتش در کنار صفحه چیدمان کردند، عناوین و طرح‌واره سرستون‌های نشریه را متفاوت ساختند و به‌موجب کاهش هزینه‌ها -برای حفظ توان مالی در انتشار مستمر و روزانه- تعداد برگه‌های نشریه را از چهار به دو برگ کاهش دادند و با کوچک‌تر کردن اندازه قلم، کاهش فواصل سطرها و ستون‌ها و استفاده حداکثری از فضای منفی، صفحه ابتدایی پر متن‌تر و فشرده‌تری را تولید کردند که می‌توان گفت

در این صورت مملکت را به آتش خواهیم کشید

صحنه‌ای از اجتماع بر اهت و عظیم فدائیان اسلام

تصویر ۱۱. تجمعات فدائیان اسلام در یکی از شماره‌های نبرد ملت، اسفند ۱۳۲۹ (آقای، ۱۳۸۱)

Figure 11. Gatherings of Fadā'iyyān e Eslām in one issue of Nabard e Mellat, Esfand 1329 SH (February–March 1951) (Aghaei, 2002)

راستای برجسته‌سازی گفتمان این جمعیت و به حاشیه رانی گفتمان‌های رقیب- انتشار یافت. در تصویر یکی از این تجمعات بر صفحه اول نبرد ملت (اسفند ۱۳۲۹)، سران تشکیلات با ابعادی بزرگ‌تر نسبت به دیگر افراد و با خطوط محیطی سفید (که حالتی نورانی به ایشان داده)، در میان خیل جمعیت کلاژ شده بودند؛ فتوگرافیکی که برجسته‌سازی سران گروه در گفتمان فدائیان اسلام را به شکلی آشکار دنبال می‌کرد (تصویر ۱۱). افزون بر این، همان‌طور که در مبحث «تحریک گفتمان نبرد ملت» شرح داده شد، پدیدآورندگان نشریه نبرد ملت-در راستای پیروی از رویکرد برجسته‌سازی گفتمان خود- لوگوی این هفته‌نامه را تا حد ممکن و به شیوه‌های مختلف در سرصفحه شماره‌های توقیفی (با امتیاز دیگر نشریات) حفظ می‌کردند. این در حالی بود که بسیاری از نشریات حزبی در زمانه توقیف، با محافظه‌کاری تمام، هیچ عنصری از نام و نشان خود را در سرصفحه به کار نمی‌گرفتند و به گرافیک نشریه اجاره‌ای بسنده می‌کردند.

۵. زنجیره هم‌ارزی شباهت‌ها در نبرد ملت

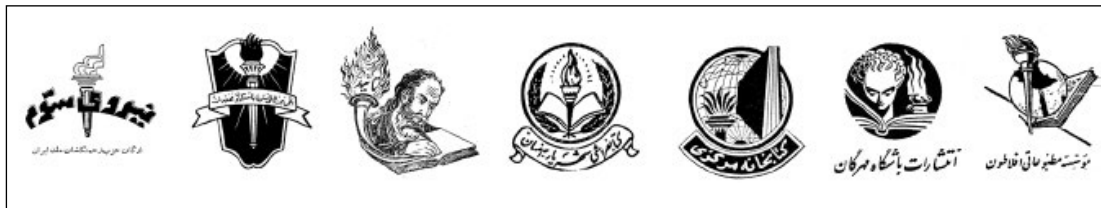
موضوع استبداد داخلی، استثمار و استعمار کشور توسط بلوک شرق و غرب و وقایع مرتبط با آن (نظیر قراردادهای نفتی با انگلیس)، باعث شد در گفتمان فدائیان اسلام، دفاع از «دین/اسلام» و «کشور/ایران» هم‌ارز یکدیگر مفصل‌بندی شده و به‌عنوان «آرمانی مقدس» تعریف شوند. مطابق این مفصل‌بندی، «ملی‌گرایی» در هم‌ارزی با مفاهیم اعتقادی‌ای نظیر «حب‌الوطن من‌الایمان» و گزاره «مبارزات ملی علیه استکبار جهانی» در هم‌ارزی با مفهوم ایدئولوژیک «جهاد و مجاهدت مسلمانان برای حفظ اسلام» قرار گرفت و بدین ترتیب، هر دو (در امتداد تاریخ مبارزاتی شیعه در ایران پسااسلامی) قداستی آرمانی-دینی یافتند. بر این مبنای ارزش‌های انقلابی-شیعی مدنظر فدائیان اسلام می‌توانست در قالب نوعی ملی‌گرایی مبتنی بر هویت تاریخی جامعه پسااسلامی ایران نیز تفسیر شود. این مسئله نبرد ملت را بر آن داشت تا تمامی مؤلفه‌ها و ارزش‌های مرسوم ناسیونالیسم، نظیر شاخصه‌های هویتی ملی-اجتماعی، میهن‌دوستی، آرمان‌خواهی، درد مشترک، وجدان جمعی، حق‌طلبی و عدالت‌خواهی فطری انسان-فارغ از هر نژاد و فرهنگ- را با مفاهیم اعتقادی اسلامی-شیعی پیوند زند و به‌منظور جلب

حمایت اقشار مختلف از فدائیان، بر شباهت اهداف و خواسته‌های ضداستعماری و ضداستبدادی این جمعیت با اکثریت جامعه تأکید کند.

همچنین، کرباسچیان باهدف جذب حداکثری مخاطبین بالقوه نشریه (خطمشی کلان نشریه ملت) و گذار از مقاطع دشوار منازعه (از طریق شگردهای کوتاه‌مدت)، زنجیره‌های هم‌ارزی نبرد ملت را در حوزه‌های دیگر نیز گسترش داد؛ برای نمونه پیرو همین راهبرد بلندمدت، نبرد ملت بیانی عمومی (عاری از اصطلاحات تخصصی فقهی) داشت و از دایره واژگانی رایج در سایر مطبوعات آن دوران بهره می‌برد؛ باین‌حال، مطابق با زنجیره هم‌ارزی، احساسات انقلابی موجود در نبرد ملت ترکیبی از اسلام‌گرایی و ملی‌گرایی بود؛ ترکیبی که به انحای مختلف (متناسب با اهداف بلند یا کوتاه‌مدت) در گرافیک این هفته‌نامه نمود پیدا کرد.

۵-۱. نام و نشان ملی‌گرایانه نبرد ملت و عدم حضور لوگوی فدائیان اسلام در سرصفحه

می‌توان گفت انتخاب نام این هفته‌نامه، در راستای توسعه زنجیره هم‌ارزی شباهت‌ها، از ترکیب دو واژه «نبرد» (پرکاربرد در ادبیات گفتمان باستان‌گرا، به‌ویژه شاهنامه) و «ملت» (دال مرکزی گفتمان

تصویر ۱۲. نقش مشعل و آتش در برخی از لوگوی نشریات، احزاب و انجمنهای دهه ۱۳۲۰ و ۱۳۳۰
Figure 12. The motif of the torch and flame in some logos of periodicals, parties, and associations in the 1320s and 1330s SH (1940s-1950s)

اقرار بی‌پرده و مستقیم به وابستگی این هفته‌نامه به جمعیت فدائیان اسلام بود؛ اقراری که می‌توانست بیش از هر چیز، موجبات طرد و توقیف آن را از سوی حکومت فراهم آورد.

۲-۵. تقویت مقطعی-تاکتیکی زنجیره هم‌ارزی با گفتمان ملی‌گرا در گرافیک سرصفحه نبرد ملت در زمان توقیف و طرد

چنان‌که اشاره شد، در فاصله سال‌های ۱۳۲۹ تا ۱۳۳۱، هر زمان که جمعیت فدائیان اسلام و نشریه نبرد ملت (در مقام ارگان یا حامی این جمعیت) با افزایش فشار حکومتی در تنگنای طرد و توقیف قرار می‌گرفتند، نظم گفتمانی هفته‌نامه نبرد ملت دچار تحریک و جابه‌جایی می‌شد و گرافیک آن به‌صورت مقطعی-تاکتیکی بیش‌ازپیش بر زنجیره شباهت‌ها تأکید می‌کرد. برای نمونه، در ابتدای دهه ۱۳۳۰، هم‌زمان با توقیف نبرد ملت و دستگیری سردبیر و صاحب‌امتیاز آن (امیرعبدالله کرباسچیان)، این هفته‌نامه اولین شماره خود در ۱ فروردین ۱۳۳۰ را با نام و مجوز «آهنگران» (به صاحب‌امتیازی محمد اکبری) منتشر کرد. پدیدآورندگان این شماره با جسارت تمام، بدون آن‌که عناصر تصویری مشعل و خنجر را از لوگوی نبرد ملت حذف کنند، تنها واژه آهنگران را با بزرگ‌ترین حروف سربی چاپخانه جایگزین عنوان نوشتاری لوگوی مذکور کردند. این در حالی بود که واحد فنی-تولیدی نبرد ملت برای آهنگران نیز لوگویی طراحی کرده بود، اما درنهایت ترجیح داد این لوگو را نه در سرصفحه، بلکه در یکی از ستون‌های خبری بگنجانند تا با حفظ قالب تصویری پیشین، ضمن ایجاد قوت قلب و اعتمادبه‌نفس در میان هواداران خود، بر تداوم تشکیلات و اراده آن برای پیگیری آرمان‌های مبارزاتی تأکید کند. حتی نقل‌قولی از امام علی (ع) -که در برخی از شماره‌های

ملی‌گرایی) شکل گرفت تا بدین‌وسیله، کرباسچیان نشریه وابسته به فدائیان اسلام را هم‌سو با گفتمان هژمونیک ملی-میهنی و ضد استعماری جامعه جلوه دهد. لوگوی «نبرد ملت» با بسیاری از نشان‌های رایج نشریات و نیز نشان برخی انجمن‌ها و احزاب دهه‌های ۱۳۲۰ و ۱۳۳۰ شباهت داشت (تصویر ۱۲)؛ نشانی تندخو و تهاجمی که از عناصر باستان‌گرایانه و ملی، شامل آتش، آتشدان و شمشیر ایرانی، تشکیل شده بود. کرباسچیان این دال‌ها را همچون ملی‌گرایان، از حوزه گفتمان گونگی انتخاب کرد؛ اما برخلاف معنای آن‌ها نزد ملی‌گرایان باستان‌ستا (پاکی و قداست آتش زرتشتی)، آن‌ها را با مفهوم خشم و آتش انقلاب ملت مسلمان ایران و جهان پیوند داد. این معنا را می‌توان در شعار یکی از تیترهای «نبرد ملت» در ۲۶ دی‌ماه ۱۳۳۰ مشاهده کرد: «آتش مقدس انقلاب از قلب شکسته ملت زبانه می‌کشد».

همچنین، کرباسچیان با صرف‌نظر کردن از الحاق لوگوی فدائیان اسلام به سرصفحه نشریه نبرد ملت -جز در چند شماره- و نیز با عدم استفاده از شعار فدائیان اسلام برای مدتی طولانی (تا مرداد ۱۳۳۰) سعی در تقویت زنجیره هم‌ارزی شباهت‌ها داشت؛ زیرا نشانه و شعار فدائیان اسلام (تصویر ۲)، با تأکید بر نظم گفتمانی انقلابی-مبارزاتی و دال‌های مرکزی و اصلی این جمعیت (برتری اسلام شیعی)، در نسبت با گفتمان حاکم و ملی‌گرایی هژمونیک دهه‌های ۲۰ و ۳۰، عنصری غیریت‌ساز محسوب می‌شد. به‌بیان‌دیگر، نشان و شعار این جمعیت با بخش مصالحه‌گر و اهل تسامح و مماشات گفتمان‌های اسلام‌گرا و ملی‌گرا هم‌سویی مستحکم و پایداری نداشت و آرمان‌های مستتر در آن نیز در اولویت خواسته‌های اکثریت نخبگان مشروطه‌خواه ایران آن دوران قرار نمی‌گرفت. از سوی دیگر، حضور این نشانه در سرصفحه نبرد ملت، به‌منزله

مطالعه نمودن منازعات گفتمانی جمعیت فدائیان اسلام و حزب خلق در گرافیک مطبوعاتی نشریه نبرد ملت (۱۳۲۹-۱۳۳۴) بر مبنای نظریه تحلیل گفتمان لاکلا و موف / ۱۰۰-۱۳۱ / رسول کمالی بولتآ بادی

تصویر ۱۳. انتشار نبرد ملت با نام و امتیاز نشریه آهنگران؛ راست: لوگوی اصلی سرصفحه؛ چپ: لوگوی ثانویه در صفحات داخلی، ۱ فروردین ۱۳۳۰ (آقایی، ۱۳۸۱)

Figure 13. Publication of Nabard e Mellat under the name and license of the periodical Āhangarān; Right: the main masthead logo; Left: the secondary logo used on the inside pages, 1 Farvardin 1330 SH (21 March 1951) (Aghaei, 2002)

اسلام فراتر از نژاد و جغرافیای ایران و معادل تمامی سرزمین‌های اسلامی بود؛ از این رو، ساکنین کشورهای اسلامی نه تنها به‌منزلهٔ اجنبی (بیگانه) شناخته نمی‌شدند، بلکه به‌عنوان برادران دینی مورد حمایت این جمعیت قرار داشتند. گفتمان فدائیان اسلام با طرد مفاهیمی نظیر «نژاد و زیست‌بوم» از معنای دال «ملت» و جایگزین کردن معنای ای همچون جامعهٔ عدالت‌خواه و استکبارستیز اسلامی (مبتنی بر مرزهای عقیدتی امت واحدهٔ اسلام)، ایدئولوژی «انترناسیونالیسم اسلامی» را در درون خود توسعه بخشید. بر پایهٔ این ایدئولوژی، بخشی از آرمان‌ها و کنش‌های گفتمان فدائیان اسلام فراتر از مرزهای جغرافیایی-سیاسی ایران دنبال می‌شد؛ از جمله حمایت و گسترش مبارزات حق‌طلبانهٔ اسلامی و تلاش برای اتحاد کشورهای مسلمانان جهان به‌منظور تحقق و فراگیری حکمرانی اسلام.^۱ بر مبنای همین ایدئولوژی، نواب صفوی با شرکت و سخنرانی در کنفرانسی در بیت‌المقدس (آذر ۱۳۳۲)، سرزمین‌های اسلامی را به دفاع از فلسطین و مقابله با صهیونیسم دعوت کرد (حسینیان، ۱۳۸۴، ص. ۲۴) همچنین، نهضت‌های مبارزاتی جوامع مسلمان (نظیر مصر و لیبی) در این دوره از حمایت جدی فدائیان اسلام برخوردار بودند. از این رو، نشریهٔ نبرد ملت با تأکید بر زنجیرهٔ شباهت‌های گفتمان فدائیان و این نهضت‌های اسلامی، می‌کوشید همسویی آرمان‌های استعمارستیزانهٔ جامعهٔ ایرانی، به‌ویژه فدائیان اسلام را با این جنبش‌ها در عرصهٔ بین‌المللی به تصویر بکشد. حمایت فدائیان اسلام از اخوان‌المسلمین مصر گاه در قالب معدود تصویرسازی‌های خطی از پرترهٔ برخی سران اخوان‌المسلمین در نشریهٔ نبرد ملت بازتاب می‌یافت. در برخی از کارتونها نیز، این جریان به‌منزلهٔ یکی از نهضت‌های مقدس ملل شرقی

نبرد ملت، به‌ویژه شمارهٔ اول آن، درج‌شده بود- در سرصفحهٔ این شماره نیز حضور داشت. البته طراحی لوگوی آهنگران (جای گرفته در ستون خبر) نیز همچون لوگوی اصلی نبرد ملت سویه‌ای انقلابی داشت و آشکارا دال‌ها و ارزش‌های گفتمان ملی‌گرا را دنبال می‌کرد: سندان درون یک قاب بیضوی که از رگ می‌چسبستی مشت شده در بالای این قاب قطرات خون بر آن فرو می‌ریخت. در پایین این دست-که می‌توانست ماهیتی ماورایی و خداگون داشته باشد- دست آهنگری قرار داشت که بدون هیچ خنجر یا پتکی، همانند دست خداگون بالا-مشت شده و بر سندان کوبیده بود؛ وضعیتی که می‌توانست به خلع سلاح شدن رهبران فدائیان اسلام و زندانی شدن آنان دلالت داشته باشد. واژهٔ آهنگران نیز با قلمی شبیه به کوفی بنایی و بر روی خط کرسی منحنی، بر بدنهٔ سندان قرار گرفته بود. این رویکرد تصویری-که ریشه در فرهنگ و آیین پهلوانی ایران باستان داشت و کاوهٔ آهنگر را به یاد می‌آورد- می‌توانست شگرد گفتمانی پدیدآورندگان نبرد ملت در این دوره را آشکار سازد: استفاده از عناصر ملی-میهنی به‌منزلهٔ تمهیدی برای جلب همراهی حداکثری. شاید برجسته بودن وجه پیشااسلامی سندان در لوگوی آهنگران، پدیدآورندگان نشریه را بر آن داشته بود که از به‌کارگیری این لوگو در سرصفحه صرف‌نظر کنند. در این نشان، تنها عنصری که وجهی از گفتمان اسلامی را مجسم می‌کرد، شعاری بود که در زیردست خداگون قرار داشت: «خدا با ماست» (تصویر ۱۳).

۳-۵. ایجاد زنجیرهٔ هم‌ارزی میان فدائیان اسلام و گفتمان‌های اسلامی-مبارزاتی جهان چنان‌که اشاره شد، هویت اجتماعی گفتمان فدائیان

۱. همچنین در گفتمان اسلامی، «اتحاد و وحدت جوامع مسلمان» از مفهوم «اخوت» در دال «امت اسلام» (برادری دینی مسلمانان در روایت‌های اسلامی به‌واسطهٔ بیگانگی مذهب) قابل استنتاج بود.

تصویر ۱۴. تصویرسازی‌های نبرد ملت با موضوع حمایت جنبش‌های مبارزاتی نهضت‌های اسلامی در جهان، دی‌ماه ۱۳۳۰ (آقایی، ۱۳۸۱)
Figure 14. Illustrations in Nabard e Mellat depicting support for the militant movements of Islamic uprisings around the world, Dey 1330 SH (December 1951–January 1952) (Aghaei, 2002)

بودن این تخصص در ایران، ارزش‌ها و محتوای بصری انتشارات عموماً توسط نقاشان تبلیغاتی تولید می‌شد؛ افرادی که آشنایی چندانی با اصول و مهارت‌های بیانی دیزاین نداشتند (ممیز، ۱۳۹۲، ص. ۸۰) و اغلب آنان - با منسوخ شدن تجهیزات و فنون کتاب‌آرایی گذشته، نظیر گراوورسازی و چاپ سنگی - در الگوبرداری و بازآفرینی فرهنگ بصری زیست‌بوم آرموده و ماهر نبودند؛ از این رو، در این دوران، گرافیک نشریات غربی، الگویی برای طراحی سرصفحه‌ها، سرستون‌ها و اعلان‌های مطبوعات ایرانی (از نشریات گیشه تا حزبی) شد (حقیقی، ۱۳۹۳، صص. ۴۰-۴۱؛ سیفی، ۱۳۹۲، صص. ۷-۹). بنابراین، برخلاف تصویرسازی‌های سیاسی تند و تهاجمی نبرد ملت (حداقل تا سال ۱۳۳۲)، گرافیک بیشتر سرستون‌های ثابت این هفته‌نامه - هماهنگ با ذات‌ه عامه مخاطبین جوان - بسیار شبیه به نشریات غیر حزبی گیشه بود و با رسامی به شیوه کارتونی، حسی صمیمی (مردمی) و طنزانه را القاء می‌کرد؛ برای نمونه، ستون‌های ثابت «ادبیات» (آثاری با بیان انقلابی)، «دنیا» (بخش طنز در نقد مسئولین کشور)، «از تمام جهان» (تحلیل اخبار بین‌المللی)، «در گوشه‌کنار تهران» (گزارش‌های انتقادی از فضای اجتماعی پایتخت)، «بیدار» و «از پشت پرده خبر می‌دهیم» (دو ستون باهدف تنویر افکار عمومی نسبت به مشکلات جامعه) در این نشریه طراحی کارتونی و لحن بصری طنز - یا حداقل صمیمی -

عصر خود به تصویر کشیده می‌شد؛ نهضتی که تشکیل حکومت جدید به دست آن، موجب وحشت سران انگلیس شده و خواب را از آنان ربوده بود (تصویر ۱۴). مطابق با این رویکرد گفتمانی، در تیترهای نبرد ملت، معمولاً واژه «ایران» پس از عبارت «ملت» به کار نمی‌رفت تا این عبارت (ملت) به تمامی «سرزمین‌های اسلامی» نیز قابل ارجاع باشد؛ یعنی هم‌ارز معنای امت. همچنین، در گرافیک سرستون‌ها، سرصفحه‌ها و اعلان‌های تبلیغاتی این نشریه، اغلب عناصر تصویری - چنانچه مستقیماً با اماکن، اشخاص یا امور مشخص مملکتی مرتبط نبودند - بدون هیچ شاخصه ایرانی طراحی می‌شدند؛ عناصری عمومی که بر جغرافیا (نقشه ایران) یا فرهنگ بصری ایران دلالت نداشتند؛ نظیر کره زمین، قاب‌های معمول نوشتار، ابزار آلات، پیکره‌های انسانی، اماکن مذهبی یا مسکونی فاقد مؤلفه‌های بومی. حتی طرح کلی بناهای اسلامی در این تصاویر نیز می‌توانست متعلق به هر سرزمین اسلامی تلقی شود (تصاویر ۱۵-۲۰).

۴-۵. زنجیره هم‌ارزی در گرافیک سرستون‌ها، سرصفحه‌ها و تبلیغات تجاری
گرافیک نشر از نیمه دوم دهه ۲۰، با افزایش فعالیت‌های انتشاراتی و سرمایه‌گذاری بیشتر در این حوزه، فرصت رشد و گسترش یافت؛ اما به سبب مهجور

داشتند (تصویر ۱۵ قاب‌های راست).

این لحن طنز اغلب محصول دو تمهید کلان در تصویرسازی بود: الف. تمهید طراحی: اغراق‌های شوخ‌طبعانه در رسامی (نظیر چهره فربه و خندان کره زمین شبیه به مضحک قلم‌های غربی در گرافیک سرستون «دنیا» و یا طراحی کاریکاتوری اشخاص در گرافیک سرستون‌های «در گوشه‌کنار تهران»، «سیاست روز»، «پیش‌پا افتاده‌ها» و «از پشت پرده خبر می‌دهیم»؛ و ب. تمهید بیانی: نقد طنزانه موقعیت‌ها و طبقات اجتماعی (نظیر منازعه دو کلاه‌مخملی کوچه‌بازاری در فضایی تار عنکبوت گرفته برای سرستون «در گوشه‌کنار تهران»، یا پرتاب یک ته سیگار توسط مرفهی بالانشین به دهان رعیتی عصبانی برای سرستون «پیش‌پا افتاده‌ها»، یا سرک کشیدن مردی زیرک، خندان و طاس از پشت پرده که بلوایی هنوز عیان نشده را رقم زده بود، برای سرستون «از پشت پرده خبر می‌دهیم»). حتی در گرافیک سرستون «مرد هفته» (ستونی برای گزارش کنش‌های قابل‌توجه یا سخنان اثرگذار مردان در هر هفته)، بیان طنزانه به واسطه تصویر مدهای استوانه‌ای شکل که عبارت مرد هفته درون آن نگاشته شده بود، قابل‌درک است (تصاویر ۱۵ قاب‌های راست و ۱۷ قاب‌های وسط و چپ).

علاوه بر رویکرد طنز و کارتونی، گرافیک برخی از سرستون‌های نبرد ملت، همچون دیگر نشریات دهه ۲۰ و ۳۰ -مطابق با کلیشه سلیقه عمومی- بیانی رمانتیک و دراماتیک نیز می‌یافت تا حس کنج‌کاو، حیرت یا وحشت مخاطب را برانگیزد. برای نمونه، گرافیک سرستون «بحث سیاسی» که معمولاً به قلم دکتر ریما (نام اختصاری) نگاشته می‌شد، تصویری پرکنتراست از کره زمین بود که در دستان فردی ناشناس به چرخش درآمده بود؛ تصویری موهوم که با فرورفتن حجم وسیعی از عناصر آن در تاریکی، هم‌زمان دو حس ترس و کنج‌کاو را برمی‌انگیخت (تصویر ۱۵ قاب اول از راست). گرافیک سرستون «بیدار» نیز، با خرده‌روایت‌های پراکنده (نظیر در خواب بودن فردی در بالا و چپ قاب، کشمکش و زدوخورد جمعیتی از مردان در کلیت فضای تصویر و فریاد بیدارباش غریبه‌ای که از سمت راست وارد قاب شده بود) همچون تصویرسازی‌های داستانی یا کمیک‌استریپ‌های غربی، کنج‌کاو برانگیز بود. حتی در گرافیک سرستون‌های «سوز دل ملت» و «برادری»، شکل‌های موج دود و شعله که از قلبی

(با شکل کلیشه‌ای پنج وارونه) یا مشعلی سوزان سر برمی‌آوردند، وجهی نیمه‌دراماتیک (حکایت داغ دل و آتش مودت) داشتند. همچنین، عناصر قلم، دوات و شمع در گرافیک سرستون‌های «این هفته» و «ادبیات» حسی نسبتاً صمیمی و رمانتیک را القا می‌کردند (تصاویر ۱۵ قاب‌های راست؛ ۱۷ قاب بالا راست و ۲۰، قاب‌های وسط و چپ). افزون بر این، در برخی از شماره‌های دهه ۱۳۳۰ این نشریه، سرستونی با عنوان «پیشگویی» منتشر می‌شد که به پیش‌بینی‌های ستاره‌شناسان و غیب‌گویان درباره وضعیت آینده جهان می‌پرداخت. این ستون نه تنها امکان جذب مخاطبین عام با هر گرایش سیاسی و اعتقادی را داشت، بلکه می‌توانست به جلب مخاطبین باورمند به جبر تاریخی (از نوع اسلامی) کمک کند. گرافیک این سرستون، تصویری نقاشانه از چشمانی بهت‌زده و خیره به روبه‌رو -مشابه تصویرسازی‌های آثار جنایی یا ژانر وحشت- بود (تصویر ۱۶).

دو رویکرد بیانی «طنز-صمیمی» و «حیرت-وحشت» در گرافیک برخی از سرصفحات مطالب سریالی این نشریه نیز دنبال شد. برای نمونه، در تصویرسازی سرصفحه یکی از داستان‌های سریالی نبرد ملت با نام «اویارعلی» (از مجموعه داستان‌های پندآمیز و عبرت‌آموز این نشریه)، لحن طنزانه-کارتونی و در گرافیک سرصفحه روایات و خاطرات زندانیان سیاسی با نام «زنده‌بگورها» بیان حیرت‌آمیز-کنج‌کاوانه قابل ردیابی است. می‌توان گفت این دو رویکرد، پرکاربردترین تمهیدات بیانی به‌کاررفته در طراحی گرافیک و تصویرسازی سرصفحه‌های نشریات عامه‌پسند دهه ۲۰ و ۳۰ ایران بودند (تصویر ۱۵، قاب‌های چپ).

یکی دیگر از عوامل ایجاد زنجیره هم‌ارزی میان نبرد ملت و نشریات گیشه، شکل قلم‌های مشترک آن‌ها بود. قلم‌های به‌کاررفته در این نشریه، پرکاربردترین و مرسوم‌ترین قلم‌هایی بودند که دو کارخانه حروف‌ریزی آلمانی با نام‌های «برتهلد» و «شلتر» برای سرزمین‌های عثمانی و عرب ساخته بودند و چاپخانه‌های سرب‌ی ایران نیز آن‌ها را خریداری کرده و به‌صورت گسترده در حروفچینی نشریات و مطبوعات به کار می‌بردند. گفتنی است که از دهه ۱۳۲۰، به تدریج، شکل حروف و رابطه فرمی آن با موضوع و محتوای نوشتار در طراحی عناوین روی جلد کتاب‌ها و سرستون‌های مطبوعاتی مورد توجه قرار گرفت. از این دهه به بعد، عنوان برخی از طرح

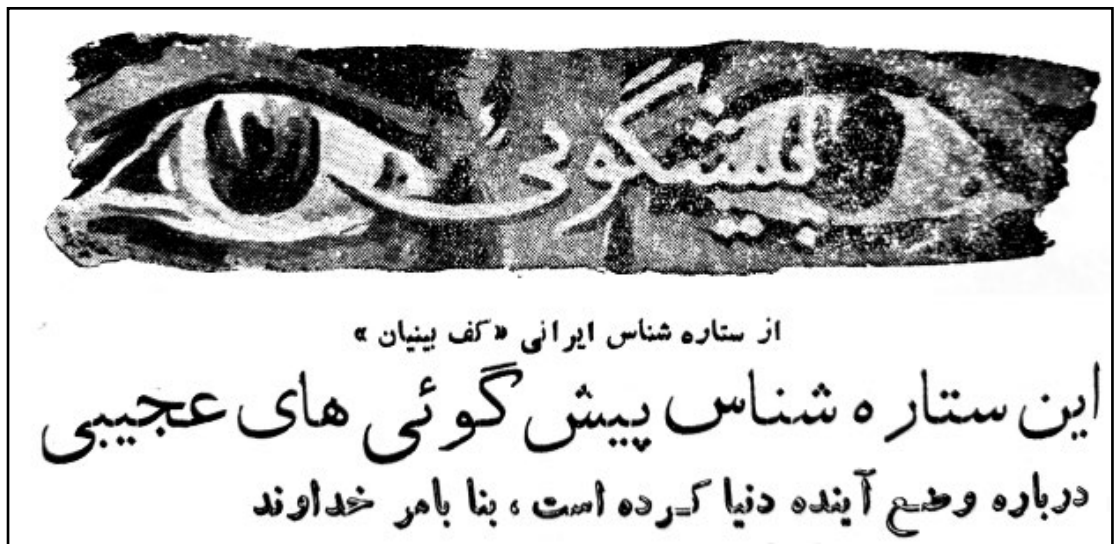

تصویر ۱۵. گرافیک برخی از سرستونها و تصویرسازی‌های داستانی نبرد ملت، ۱۳۲۹ (آقایی، ۱۳۸۱)
Figure 15. Graphics of several column headers and narrative illustrations in Nabard e Mellat, 1329 SH (1950) (Aghaei, 2002)

«خنده» برای عبارت «دنیا بر اعمال هیئت حاکمه ایران می‌خندد» در سرستون «دنیا»، استفاده از خطوط موج و پرپیچ‌وخم در رسامی حروف برای تأکید بر مفاهیم خیالین یا موضوعات پیچیده (نظیر شکل لرزان و موج نوشتار در گرافیک سرصفحه داستان «اویار علی» یا سرستون «سیاست روز»)، بهره‌گیری از خطوط مستحکم مستقیم یا اریب با زاویه‌ای نسبتاً تند برای تأکید بر مفاهیم و مضامین پویا و پرانرژی (نظیر شکل قلم سرستون‌های «تلاش در راه آزادی» و «از پشت پرده») و نیز استفاده از شکل قلم‌های دست‌نویس برای موضوعات روزمره

جلدها و تیتراها و سرستون‌های نشریات نه فقط با حروف سربی یا خوشنویسی، بلکه با شیوه‌های نزدیک به طراحی گرافیک امروزی (آزاد از هرگونه قواعد خوشنویسانه و هماهنگ با موضوع و محتوای نوشتاری) رسامی شد و بدین ترتیب اولین گام‌ها در حوزه طراحی گرافیک انتشارات، به معنای امروزی آن، برداشته شد. این شیوه‌های طراحانه در گرافیک بسیاری از سرستون‌های نشریه نبرد ملت نیز به کار گرفته شد؛ از جمله: نشانه‌های تصویری به جای بخشی از نوشتار (نظیر جایگزینی «شمایل کارتونی خندان کره زمین» به جای واژه

۱. از اواخر دهه ۱۳۲۰، امتیاز ساخت حروف «برتهلد» توسط چاپخانه مجلس خریداری شد. در کارگاه ماتریس‌سازی این چاپخانه، نقص‌های حروف «برتهلد» رفع و وزن‌ها و حالت‌های متنوع این قلم (توخالی، سایه‌دار و...) بازطراحی و بازسازی گردید. نتیجه این بازسازی‌های بی‌درپی به قدری از نسخه مرجع دور شد که با نامی دیگر (قلم «آزادی») شهرت یافت. همچنین بازطراحی‌های متفاوت از این دو قلم - با وزن‌ها و حالات متفاوت - از اواخر دهه ۱۳۲۰ و اوایل دهه ۱۳۳۰ توسط شرکت تولیدکننده ماشین‌های اینترتایپ (فراگیرترین دستگاه‌های حروف‌ریزی سطر در چاپخانه‌های ایران) با نام‌های «سعدی» (برگرفته از قلم شلتر) و فردوسی (برگرفته از قلم برتهلد) ارائه گردید (هامونی، ۱۴۰۱، صص. ۳۴-۴۰).

تصویر ۱۶. تصویرسازی برای سرستون پیشگویی در نشریه نبرد ملت، ۱۳۳۰ (آقایی، ۱۳۸۱)
Figure 16. Illustration for the “Prophecy” column header in Nabard e Mellat, 1330 SH (1951) (Aghaei, 2002)

مطالعه نمودن منازعات گفتگمانی جمعیت فدائیان اسلام و حزب خلق در گرافیک مطبوعاتی نشریه نبرد ملت (۱۳۲۹-۱۳۳۴) بر مبنای نظریه تحلیلی گفتگمان لاکلا و موف / ۱۰۰-۱۳۱ / رسول کمالی بولتآبادی

تصویر ۱۷: برخی از گرافیک سرستون‌های نبرد ملت پس از روزنامه شدن مقطعی، نیمه دوم ۱۳۳۰ (آقایی، ۱۳۸۱)
 Figure 17. Some column header graphics of Nabard e Mellat after its temporary transformation into a newspaper, second half of 1330 SH (1951) (Aghaei, 2002)

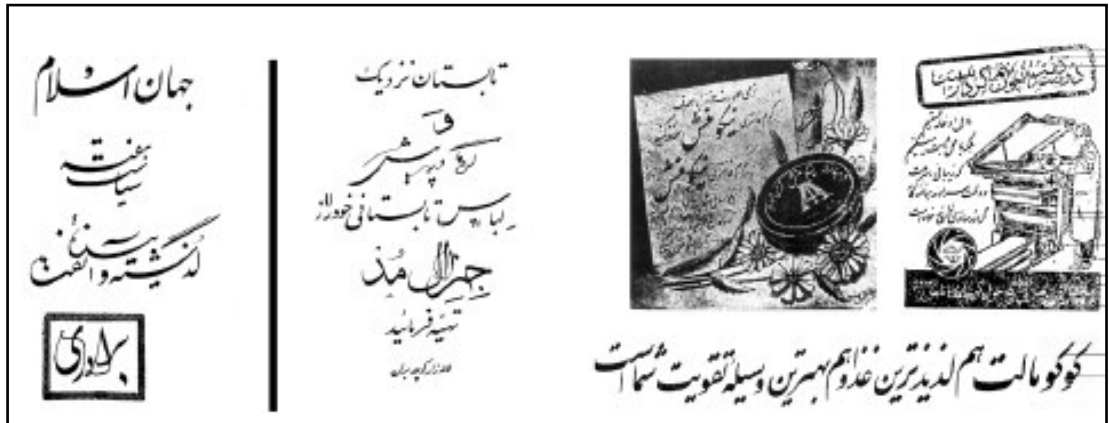

تصویر ۱۸. تبلیغ ادویه معطر در نبرد ملت، ۱۳۲۹ (آقایی، ۱۳۸۱)
 Figure 18. Advertisement for perfumed medicinal remedies in Nabard e Mellat, 1329 SH (1950) (Aghaei, 2002)

یا القای صمیمیت (نظیر شکل قلم سرستون‌های «در گوشه‌کنار تهران»، «اخبار و وقایع روز» و «نظری به جراید صبح امروز») (تصاویر ۱۵، ۱۷ و ۲۰).

همچنین، نبرد ملت در راستای همراهی تجار، بازارهای سنتی و برخی از صاحبان فن با گفتگمان اسلامی-مبارزاتی، به حوزه نشر آگهی‌های تجاری ورود کرد و سفارش‌های تبلیغاتی هواداران فدائیان اسلام و سپس، حزب خلق را پذیرفت. این نشریه برای برخی از حرفه‌ها (نظیر چاپخانه‌ها)، عمده‌فروشان محصولات سنتی (نظیر ادویه و بُنشن) و حتی واردکنندگان محصولات خارجی (نظیر کنسروهای کوکومالت یا پوشاک جنرال مد) اعلان‌های تجاری تولید و منتشر کرد؛ آگهی‌های تبلیغاتی‌ای که اگرچه بیشتر آن‌ها ساده و متن‌محور بودند ولی برخی از آن‌ها تصویرسازی یا ارزش‌های بصری محدود داشتند. این اعلان‌های مطبوعاتی ضمن تأمین بخشی از مخارج نشریه، می‌توانستند برای نبرد ملت ظاهری شبیه به نشریات مرسوم ایجاد کنند و مهم‌تر از آن، زنجیره ارتباطی فدائیان اسلام و سپس، حزب خلق با بازار و اصناف را تقویت نمایند (تصاویر ۱۸ و ۱۹ قاب‌های راست و وسط).

از سال ۱۳۳۲، مقارن با انشعاب کرباسچیان و برخی از همفکرانش از جمعیت فدائیان اسلام و تشکیل «حزب خلق» و نیز، رفع توقیف مقطعی هفته‌نامه نبرد ملت -پس از حدود ۱۰ ماه توقف انتشار (از ۲۶ تیر ۱۳۳۱ تا ۳ اردیبهشت ۱۳۳۲) و تغییر ارگانی این نشریه (از فدائیان اسلام به حزب خلق)، برخی از تیتراها و بیشتر تبلیغات تجاری و سرستون‌های

تصویر ۱۹. به‌کارگیری اقلام خوشنویسانه در تبلیغات تجاری و سرستونهای نبرد ملت، ۱۳۳۲ (آقای، ۱۳۸۱)
Figure 19. The use of calligraphic elements in commercial advertisements and column headers of Nabard e Mellat, 1332 SH (1953) (Aghaei, 2002)

نشریه نبرد ملت نسبت به قبل ارتقا یافت و به‌مرور بر دقت، ظرافت و جذابیت آکھی‌های تبلیغاتی-تجاری آن افزوده شد. جذابیت در چیدمان محصول و بازنمایی مستقیم کالا یا خدمات تبلیغی از طریق رسامی‌های دقیق و پر جزئیات، استفاده از فنون عکاسی تبلیغاتی، افزایش پلان‌ها و عمق‌بخشی به تصاویر، به‌کارگیری عناصر دکوراتیو و موارد دیگر. با این حال، گفتمان اسلامی نبرد ملت (با وجود همراهی با تجددگرایی) ایجاب می‌کرد این هفته‌نامه -برخلاف نشریات پرتیراژ گیشه در دهه ۱۳۳۰- هیچ‌گاه از ترفندهای تبلیغات تجاری غربی که شئون دینی را به چالش می‌کشد (نظیر مدل‌های نیمه‌برهنه) استفاده نکند (تصویر ۱۹، قاب‌های راست).

۵-۵. نمود زنجیره هم‌ارزی میان گفتمان‌های حزب خلق و فدائیان اسلام در سرصفحه نبرد ملت از مرداد ۱۳۳۲ به بعد

نبرد ملت پس از تغییر ارگانی، علی‌رغم همسویی مقطعی با گفتمان حکومتی، همچنان می‌توانست با بخش عمده‌ای از گفتمان فدائیان اسلام همسو باشد؛ با این حال، حزب خلق و نبرد ملت هویت گفتمانی و دال‌های اسلامی-انقلابی این جمعیت را با کنش‌های متفاوت و گاه متقابل دنبال کردند^۱ و از این رو، در برخی مسائل، به نفع گفتمان حکومتی با فدائیان اسلام زاویه پیدا کردند. می‌توان گفت کرباسچیان در آغاز تأسیس «حزب خلق» -به سبب رفع تهدیدهای نظام سرکوب و خفقان پس از کودتا از خود و حزب خویش- نه تنها در هفته‌نامه نبرد ملت از فدائیان اسلام

جدید در این هفته‌نامه، به جای حروف چینی سربی با اقلام خوشنویسانه (بیشتر نستعلیق و شکسته نستعلیق) تولید شدند. این تمهید تا حدی از حس تهاجمی نشریه کاست و به ریختار بصری نبرد ملت آرامش و متانتی نسبی بخشید (تصویر ۱۹). متانت و آرامشی که در شرایط بحرانی پساکودتا (۲۸ مرداد به بعد) و توقیف سریالی نشریات جنجالی می‌توانست برای بقا و تداوم نبرد ملت لازم به نظر برسد و مهم‌تر از آن، به جلب اعتماد مخاطبین اسلام‌گرای نشریه (پس از تغییر ارگانی) کمک کند (چراکه به‌کارگیری سنت خوشنویسی در گرافیک نشریه می‌توانست به‌صورت ضمنی پیروی از اصول و اصالت‌های تولیدات اسلامی را القا کند)؛ با این حال در شمارگان این هفته‌نامه مابین سال‌های ۱۳۳۲ تا ۱۳۳۴، با فاصله گرفتن و زاویه پیدا کردن هرچه بیشتر کرباسچیان و حزب خلق نسبت به فدائیان اسلام و تمایل هرچه بیشتر ایشان به گفتمان تجددگرایی حکومتی، ارزش‌های بصری نوشتار در سرستون‌ها به‌مرور نوگرایانه‌تر، دراماتیک‌تر و پویاتر شد و مجدداً شباهت قابل‌توجهی به نشریات عامه‌پسند گیشه پیدا کرد. در این شماره‌ها، شکل قلم‌های نوشتار -بیشتر از هر زمان- با محتوا و موضوع مطالب هماهنگی یافت و در جهت مطابقت بیشتر با محتوا، در مواردی با عناصر تصویری ترکیب شد. ویژگی‌های مذکور در آخرین شماره‌های این هفته‌نامه (۱۳۳۴) به اوج خود رسیدند (تصویر ۲۰).

همچنین در این دوران، کیفیت اجرایی تمهیدات بصری

مطالعه نمودن منازعات گفتمانی جمعیت فدائیان اسلام و حزب خلق در گرافیک مطبوعاتی نشریه نبرد ملت (۱۳۲۹-۱۳۳۴) بر مبنای نظریه تحلیل گفتمان لاکلا و موف / ۱۳۱-۱۰۰ / رسول کمالی بولتآ بادی

تصویر ۲۰. گرافیک سرستونهای نبرد ملت، ۱۳۳۳-۱۳۳۴ (آقایی، ۱۳۸۱)

Figure 20. Column header graphics of Nabard e Mellat, 1333-1334 SH (1954-1955) (Aghaei, 2002)

تصویر ۲۱. لوگوی نبرد ملت پس از تغییر ارگانی به حزب خلق، فروردین ۱۳۳۳ (آقایی، ۱۳۸۱)

Figure 21. The logo of Nabard e Mellat after its transformation into the organ of the Hezb e Khalq (People's Party), Farvardin 1333 SH (1954) (Aghaei, 2002)

این نشریه (تا آخرین شماره در سال ۱۳۳۴) حفظ شد. شعار فدائیان اسلام که تا ۱۷ مرداد ۱۳۳۰، به سبب کاهش حساسیت‌های نظارتی و ایجاد زنجیره هم‌ارزی با گفتمان هژمونیک ملی‌گرای جامعه، بر پیشانی هفته‌نامه نبرد ملت جای نگرفته بود، در این برهه زمانی از سرصفحه ارگان حزب خلق حذف نشد تا کرباسچیان بتواند زنجیره هم‌ارزی‌ای را میان قدرت و هویت گفتمانی فدائیان اسلام و حزب تازه تأسیس خود ایجاد کند و ارزش‌های اسلامی-مبارزاتی این حزب را در ادامه گفتمان فدائیان اسلام معرفی کند. حفظ این دو پاره‌نوشت در سرصفحه نبرد ملت می‌توانست به این نکته دلالت داشته باشد که انشعاب کرباسچیان و تغییر ارگان نبرد ملت، به‌منزله جابه‌جایی نظم و هویت گفتمانی، تغییر دال‌های مرکزی و اصلی نشریه یا دگرگونی اهداف و آرمان‌های وی و حزب تازه تأسیسش نبوده است. به تعبیری ساده‌تر، باز استفاده از این

حمایت نکرد، بلکه به‌مرور و تا پایان دوران انتشار نبرد ملت (در دو سال بعد)، گاه محتوایی (خوانداری-دیداری) در انتقاد از فدائیان اسلام منتشر می‌کرد. محتوای کلی این انتقادات، تبری جستن از جمعیتی بود که آرمان‌های مبارزاتی سترگی داشتند، اما رهبر و برخی از سران آن در رویکردهای عملی خود دچار لغزش شده بودند (برای نمونه، نک: شماره ۹۱ نبرد ملت- ۱۴ آذر ۱۳۳۲).

حزب خلق، ضمن حفظ دال‌های مرکزی و اصلی فدائیان (شرع اسلام و برتری و حکمرانی آن) در گفتمان خود، نبرد ملت را با همان لوگو و سرصفحه پیشین که مختص فدائیان اسلام بود، باز‌نشر کرد. با وجود تغییر ارگانی نبرد ملت به حزب خلق از مرداد ۱۳۳۲ و انتقادات تدریجی و مقطعی این حزب از برخی از کنش‌های فدائیان اسلام، سخنان نهج‌البلاغه و همچنین شعار فدائیان (اسلام برتر از همه چیز است...) در سرصفحه اغلب شماره‌های

۱. برای نمونه، چند روز پس از کودتا، زمانی که فدائیان اسلام موضع عملی خاصی نسبت به حمایت از دربار یا دولت کودتا نگرفتند و نواب صفوی در اعلامیه خود بر تسلیم هیئت حاکمه (شاه و نخست‌وزیر) در برابر حقایق اسلام و قرآن و برپایی احکام عالی‌تر شرع مقدس تأکید کرد (خوش‌نیت، ۱۳۸۵، صص. ۱۷۱-۱۷۲)، کرباسچیان شتاب‌زده در نبرد ملت نه تنها براندازی کابینه مصدق را ستود، بلکه دولت سرلشکر زاهدی را انقلابی، قانونی و برآمده از اراده ملت نامید و برای وی آرزوی موفقیت کرد (امینی، ۱۳۹۰، ص. ۱۱۳).

ابراز تمایل کرباسچیان به رفع اختلافات، دفع تهمت‌ها و همگرایی با گروه‌های اسلام‌گرا و برخی از اعضای مردم به خروج از جمعیت فدائیان اسلام (کوتاه‌مدت) و دوم، دعوت عمومی به اتحاد تمامی خلق مسلمان ایران علیه ظلم استکبار و استبداد (بلندمدت). این آیه با تأکید بر زنجیره هم‌ارزی میان خواست نبرد ملت و جامعه مسلمان، می‌توانست -در برهه‌ای که کرباسچیان همراهان اندکی داشت- هر دو هدف مذکور را پوشش دهد (تصویر ۲۱).

برخلاف رویکرد نسبتاً نرم و مداراگرانه کرباسچیان، حزب خلق و نشریه نبرد ملت در قبال کابینه دوم حسین علاء (نخست‌وزیر وقت)، موضعی تند اتخاذ کردند و فدائیان اسلام در پی قتل علاء برآمدند. پس از این سوءقصد نافرجام (۲۵ آبان ۱۳۳۴)، بسیاری از سران فدائیان اسلام -از جمله نواب صفوی- در ۱۳۳۴ ش. توسط حکومت مجدداً دستگیر و به اعدام محکوم شدند؛ پس از این واقعه، حتی هفته‌نامه نبرد ملت نیز توقیف شد و از فعالیت بازایستاد.

گرافیک سرصفحه در نبرد ملت، نشان‌دهنده «تداوم تقید کرباسچیان به اصالت و محوریت شرع اسلام و احکام مقدس آن» و «حفظ هویت گفتمانی گذشته نبرد ملت» بود (جدول ۱).

بالین حال از ۳ اردیبهشت ۱۳۳۲، هم‌زمان با انتشار مجدد نبرد ملت با امتیاز و مجوز خود (پس از ۱۰ ماه توقیف) و نیز مقارن با تصمیم کرباسچیان، پس از انشعاب از جمعیت فدائیان، مبنی بر جذب حداکثری نیروهای اسلام‌گرا برای ایجاد تشکیلی جدید (تأسیس حزب خلق)، بخشی از آیه ۱۰۳ سوره آل عمران («وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا») به سرصفحه نبرد ملت افزوده شد؛ خوشنویسی گزاره‌ای مقدس که مؤمنان را به وحدت ذیل پیوند با اسلام و قرآن دعوت می‌کرد. شکل قلم این نوشتار (شبیبه به ثلث) در سرصفحه و نیز وزانت، سرافرازی و درهم‌فشرده‌گی حروف و اعراب آن، اتحاد و پیوند مؤمنان را به مخاطب القاء می‌کرد. حضور این آیه بر سرصفحه نبرد ملت می‌توانست دلالت ضمنی بر دو هدف کوتاه و بلندمدت داشته باشد: نخست،

جدول ۱. بازتاب مناظرات گفتمانی فدائیان اسلام و حزب خلق در گرافیک مطبوعاتی نبرد ملت بر اساس مؤلفه‌های تحلیل گفتمان لاکلاو و موف
Table 1. The Reflection of the Discursive Contestation between Fadā'iyān e Eslām and the Ḥezb e Khalq in the Press Graphics of Nabard e Mellat, Based on the Analytical Components of Laclau and Mouffe's Discourse Theory

بازتاب در گرافیک نشریه نبرد ملت	گفتمان فدائیان اسلام و حزب خلق	ابزارهای مفهومی - کیفی
<p>الف. عدم تغییر طراحی لوگو و گرافیک سرستون‌ها و سرصفحات نشریه نبرد ملت با تغییر ارگانی از فدائیان اسلام به حزب خلق.</p> <p>ب. نمود ارزش‌های انقلابی-مبارزاتی در لوگوی تصویری نبرد ملت با خوانش اسلامی: سلاح سرد (خنجر و شمشیر جهاد با دشمنان اسلام) و آتش (خشم جامعه مسلمان ایرانیان).</p> <p>ج. همسویی گرافیک نشریه با ذائقه بصری جامعه در دهه ۲۰ و ۳۰ به‌منظور جلب حداکثری آن به کنش‌های اعتقادی-مبارزاتی و نیز، سردرگمی نهادهای نظارتی.</p>	<p>مبارزه علیه استعمار خارجی و استبداد داخلی به‌واسطه بازمعناکردن دال‌های «ملت» (جامعه مسلمان ایرانی) و «ملی‌گرایی» (حب ایمانی به وطن) در مفصل‌بندی هر دو گفتمان ذیل آموزه‌های ارزشی-اعتقادی اسلام</p>	<p>منازعات کنشی - معنایی</p>

<p>الف. تأکید هرچه بیشتر گرافیک سرصفحه و سرستون‌های نبرد ملت بر ارزش‌های ملی-میهنی در زمانه طرد و توقیف (نظیر شماره‌های نبرد ملت با نام و امتیاز آهنگران). ب. نرم‌خو و صمیمی شدن لوگوی نشریه (نظیر حذف عناصر تصویری تهاجمی و استفاده صرف از لوگوتایپ نیمه‌فانتزی و پر انحنای) در هنگامه سرکوب حکومتی. ج. دراماتیک‌تر، تندخوتر و تهاجمی‌تر شدن لوگو و گرافیک نشریه با خشن‌تر شدن کنش‌های مبارزاتی فدائیان (نظیر بازآفرینی عناصر تصویری لوگو در شکل خنجری در دست و در حال فرود در هنگامه قتل رزم‌آرا). د. بازآفرینی لوگوی نشریه با عناصر بصری قبلی (شمشیر و مشعل) به شیوه‌ای نمادین‌تر (شبه‌آیینی-شبه‌نظامی) پس از تثبیت قدرت، نظم و هویت گفتمانی فدائیان اسلام (پس از قتل رزم‌آرا). هـ. کاهش و افزایش کیفیت و دقت اجرایی صفحه‌آرایی صفحات در هنگامه حبس و آزاد شدن کرباسچیان.</p>	<p>تحریک و جابه‌جایی مداوم نظم گفتمانی هفته‌نامه نبرد ملت با افزایش فشار حکومتی بر فدائیان و حزب خلق و یا با افزایش و تثبیت قدرت این دو جریان.</p>	<p>تحریک و تغییر مقطعی نظم گفتمانی</p>
<p>الف. برجسته‌سازی از طریق نشر تصاویر رهبر، سران و هواداران دو جریان. ب. برجسته‌سازی به‌واسطه حضور لوگوی نبرد ملت تا حد ممکن و به‌انحاء مختلف در سرصفحه شماره‌های توقیفی: استفاده بخشی از لوگو، حذف رنگ قرمز آتش، کوچک کردن لوگو و قرارگیری در گوشه صفحه، اضافه شدن عبارت «توقیف است» به لوگو، بازنشر لوگوهای قبلی در سرصفحات. ج. استفاده حداقلی از دو ابزار مفهومی «حاشیه رانی و غیریت‌سازی» در گرافیک سرستون‌ها و سرصفحات (برخلاف رویکرد بیانی تصویری‌سازی‌ها).</p>	<p>حقانیت و برتری خطمشی فدائیان اسلام و حزب خلق</p>	<p>غیریت‌سازی (برجسته‌سازی و به حاشیه رانی)</p>
<p>اولویت‌بخشی به ارزش‌های بصری مرسوم در نشریات ملی‌گرا و گیشه و عدم تمایل به برجسته کردن هویت بصری آشکار منطبق با گفتمان اسلامی: الف. عدم استفاده از لوگوی فدائیان اسلام در بیشتر شماره‌ها. ب. نام و نشان شبه ملی: ترکیب دو عبارت «نبرد» (پر کاربرد در ادبیات شاهنامه) و «ملت» (دال مرکزی گفتمان ملی‌گرای) برای نام نشریه و نیز، وام‌گیری از عناصر تصویری مرسوم در گفتمان‌های ملی‌گرا-باستان‌گرا (شعله و آتشدان در آیین زرتشتی). ج. طراحی پر اغراق و دراماتیک خطی یا کارتونی گرافیک سرستون‌ها و سرصفحه‌های ثابت یا بیانی طنزانه (صمیمی و مردمی) یا کنجکاوانه و آمیخته با وحشت یا حیرت (دراماتیک). د. استفاده از طیف متنوع شکل قلم (حروف چینی سربی، خوشنویسی سنتی و طراحی حروف مدرن) عموماً با لحنی صمیمی و پویا. هـ. توجه به هماهنگی شکل حروف با موضوع و محتوای نوشتار و ترکیب عناصر تصویری و نوشتاری در طراحی تیترها و عنوان سرستون‌ها (مطابق با طراحی مطلوب گرافیک انتشاراتی دهه‌های ۲۰ و ۳۰ ش. ایران). و. انتشار آگهی‌های تجاری از حرفه‌ها و محصولات روز کشور.</p>	<p>توسعه زنجیره‌های هم‌ارزی با هویت گفتمانی جامعه از طریق هم‌ارزی دو دال «اسلام» و «ایران» و دو دال «ملت» و «مسلمان».</p>	<p>زنجیره شباهت‌ها</p>
<p>الف. استفاده حداکثری از محتوای بصری عمومی (بدون هیچ شاخصه بومی-ایرانی) در گرافیک سرستون‌ها و سرصفحه‌ها و اعلان‌های تبلیغاتی. ب. طراحی سرستون برای نهضت‌های مبارزاتی جهان اسلام (نظیر اخوان المسلمین مصر).</p>	<p>هم‌ارزی دو دال «ملت» و «امت» و همراهی با گفتمان‌های اسلامی-مبارزاتی جهان (نظیر نهضت اخوان المسلمین)</p>	

نتیجه

الف. فدائیان اسلام با معنادهی جدید به دال‌های «ملت» (جامعهٔ مسلمان ایرانی) و «ملی‌گرایی» (حب ایمانی به وطن و جهاد علیه اجانب استثمارگر) در مفصل‌بندی گفتمان خود، آرمان‌های ضداستعماری و استقلال‌طلبانهٔ ملی‌گرایان را ذیل آموزه‌های اعتقادی-شیعی دنبال کردند. این مسئله زنجیرهٔ هم‌ارزی میان اهداف و خواسته‌های ضداستعماری و ضداستبدادی فدائیان اسلام و گفتمان هژمونیک جامعه (ملی‌گرایی) ایجاد کرد. حزب خلق نیز همین دال‌ها و آرمان‌ها موجود در گفتمان جمعیت فدائیان اسلام را دنبال کرد؛ از این رو، طراحی لوگو و گرافیک سرستون‌ها و سرصفحات نشریهٔ نبرد ملت حتی با تغییر ارگانی نیز دگرگون نشد و -صرف‌نظر از تصویرسازی‌ها- هویت گفتمانی، شیوه‌های بیانی و تمهیدات بصری گرافیک مطبوعاتی این نشریه تا آخرین توقیف، تغییر چندانی نکرد.

ب. نبرد ملت بدون آن‌که تمایلی به ساخت هویت بصری منطبق با گفتمان اسلامی-شیعی فدائیان اسلام داشته باشد (نظیر گرده‌برداری از عناصر بصری ایرانی-اسلامی)، از ارزش‌های تصویری مرسوم در نشریات گیشه و ملی‌گرا بهره گرفت. با وجود آن‌که منازعات گفتمانی و ارزش‌های انقلابی-مبارزاتی جمعیت فدائیان اسلام در لوگوی اصلی نبرد ملت به واسطهٔ عناصر بصری سلاح سرد (خنجر و شمشیر جهاد با دشمنان اسلام) و آتش (خشم جامعهٔ مسلمان ایرانیان) نمود یافته بود، شکل نوشتاری حروف در این لوگو، با لحنی صمیمی، مشابه نشریات گیشه، انتخاب شد و عناصر تصویری ترکیب‌شده با آن نیز از گفتمان‌های ملی‌گرا و باستان‌گرا وام گرفته شدند؛ مانند شعله و آتشدان در آیین زرتشتی. طراحی این نشانه، مطابق با هویت گفتمانی جامعهٔ دههٔ ۲۰ و ۳۰، می‌توانست موجب جلب مخاطب جوان و نیز سردرگمی نهادهای نظارتی در تشخیص اولیهٔ رویکرد گفتمانی نشریه شود.

ج. هر زمان که جمعیت فدائیان اسلام و نشریهٔ نبرد ملت (۱۳۲۹-۱۳۳۱) با افزایش فشار حکومتی در تنگنای طرد، حذف و توقیف قرار می‌گرفتند، نظم گفتمانی هفته‌نامهٔ نبرد ملت تحریک و جابه‌جا می‌شد و گرافیک سرصفحهٔ آن، به صورت مقطعی و نسبی، بیش‌ازپیش بر زنجیرهٔ هم‌ارزی‌ها و ارزش‌های ملی-میهنی تأکید می‌کرد. لوگوی این نشریه گاه هم‌راستا با تشدید کنش‌های مبارزاتی فدائیان اسلام (نظیر قتل رزم‌آرا) دراماتیک‌تر، تندخوتر و تهاجمی‌تر می‌شد؛ اما پس از تثبیت قدرت، نظم و هویت گفتمانی فدائیان اسلام (با قتل رزم‌آرا)، آخرین و پرکاربردترین لوگوی این هفته‌نامه به شیوه‌ای نمادین‌تر (شبه‌آیینی-شبه‌نظامی) بازآفرینی شد. می‌توان این تغییرات در لوگو و سرصفحه را نتیجهٔ تحریک نظم گفتمانی نشریهٔ اسلام‌گرا-انقلابی نبرد ملت و جابه‌جایی و معطوف شدن رویکرد آن به سوی نوعی ملی‌گرایی آمیخته با معانی اسلامی دانست.

د. برخلاف تصویرسازی‌های صفحه‌اول نبرد ملت که به صورت افراط‌آمیز بر غیریت‌سازی و حاشیه رانی گفتمان‌های رقیب تأکید داشتند، بیان بصری گرافیک سرستون‌ها و سرصفحات این نشریه -به‌منظور جلب و جذب حداکثری جامعه- معمولاً متکی بر این دو ابزار گفتمانی نبود. از این رو، دال‌های مرکزی و اصلی فدائیان اسلام و حزب خلق در گرافیک مطبوعاتی نبرد ملت (به‌غیر از تصویرسازی‌ها) چندان در تقابل با دال‌های گفتمان‌های رقیب (چپ، ملی‌گرا و حکومتی) تجسم نیافتند. می‌توان گفت برجسته‌سازی گفتمانی در گرافیک مطبوعاتی این نشریه -صرف‌نظر از تصویرسازی‌ها- معمولاً از طریق «انتشار تصاویر تبلیغاتی رهبر، سران و هواداران فدائیان و

حزب خلق» و مهم‌تر از آن، «حفظ لوگوی نشریه در شرایط سخت نظارتی» صورت می‌گرفت. ه پدیدآورندگان این هفته‌نامه -مطابق با هم‌ارزی دو دال «اسلام» و «ایران» و دو دال «ملت» و «مسلمان» در گفتمان فدائیان اسلام و حزب خلق- خود را مجاز می‌دانستند که زنجیره‌های هم‌ارزی با هویت گفتمانی جامعه را به شیوه‌های مختلف گسترش دهند: نخست، نام نشریه که ترکیبی از «نبرد» (پرکاربرد در ادبیات شاهنامه) و «ملت» (دال مرکزی گفتمان ملی‌گرایی) بود؛ دوم، عدم استفاده از لوگوی فدائیان اسلام در بیشتر شماره‌ها؛ سوم، طراحی اغراق‌آمیز و دراماتیک خطی یا کارتونی گرافیک سرستون‌ها و سرصفحه‌های ثابت با بیانی طنزانه (صمیمی و مردمی) یا کنجکاوانه و آمیخته با وحشت و حیرت (دراماتیک)؛ چهارم، استفاده از طیف متنوعی از قلم‌ها، متناسب با موضوع و محتوای نوشتار (مطابق با طراحی مطلوب گرافیک نشر در دهه‌های ۲۰ و ۳۰)؛ و پنجم، انتشار آگهی‌های تجاری.

و. نبرد ملت در جهت ایجاد زنجیره هم‌ارزی با گفتمان‌های اسلامی-مبارزاتی جهان (نظیر نهضت اخوان‌المسلمین)، دال ملت را هم‌ارز دال امت قرار داد و در گرافیک سرستون‌ها، سرصفحه‌ها و اعلان‌های تبلیغاتی خود از عناصر تصویری عمومی‌ای استفاده کرد که هیچ شاخصه بومی-ایرانی آشکاری نداشتند

تقدیر و تشکر (Acknowledgement)

این مقاله حاصل یک پژوهش مستقل است که تحت حمایت هیچ سازمانی نبوده است.

تعارض منافع (Conflict of Interest)

نویسندگان اعلام می‌دارند که در خصوص انتشار این مقاله تضاد منافع وجود ندارد. علاوه بر این، موضوعات اخلاقی، از جمله سرقت ادبی، رضایت آگاهانه، سوء رفتار، جعل داده‌ها، انتشار و ارسال مجدد و مکرر و همچنین، سیاست مجله در قبال استفاده از هوش مصنوعی از سوی نویسندگان رعایت شده است.

منابع و مأخذ

آقایی، د. (گردآورنده). (۱۳۸۱). روزنامه نبرد ملت از مرداد ۱۳۲۹ تا مرداد ۱۳۳۲ و آخرین شماره‌های سال ۱۳۳۴. تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.

<https://elmnet.ir/doc/31317710-70173>

افشار مهاجر، ک. (۱۳۷۹). گرافیک مطبوعاتی. سازمان مطالعه و تدوین کتب دانشگاهی در علوم اسلامی و انسانی (سمت)

<https://samta.samt.ac.ir/product/13336>

امینی، د. (۱۳۸۱). جمعیت فدائیان اسلام و نقش آن در تحولات سیاسی-اجتماعی ایران. تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.

<https://ketab.ir/Book/81E28E2D-7572-4C45-8827-6819517362AE>

امینی، د. (۱۳۹۰). تکاپوهای آرمان‌گرایانه اسلامی: فدائیان اسلام از زبان محمد مهدی عبدخدایی. تهران: مؤسسه تاریخ معاصر ایران.

<https://nosabooks.com/webui/book>

<https://nosabooks.com/webui/book.aspx?simorgh=1&marckey=1570041&marckind=3>

ترکمان، م. (۱۳۷۰). اسرار قتل رزم آرا. تهران: مؤسسه خدمات فرهنگی رسا.

<https://www.iketab.com/Razmara>

حاتمی، م.، بیگی، ع.، و ندافان، م. (۱۴۰۲). واکاوی شکل‌گیری و کنش جمعی جمعیت فدائیان اسلام علیه رژیم پهلوی دوم بر اساس مدل تلفیقی اسپریگنز-تیلی. جستارهای سیاسی معاصر، ۱۶(۴)، ۱۶۷-۱۹۲.

<https://doi.org/10.30465/cps.2023.36560.3189>

حسینیان، ر. (۱۳۸۴). نقش فدائیان اسلام در تاریخ معاصر ایران. تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.

<https://elmnet.ir/doc/30938078-13212>

حقیقی، الف. (گردآورنده). (۱۳۹۳). پنجره‌های آفتابی: ویتزین (مجموعه مقالاتی درباره تاریخ طراحی جلد کتاب در ایران). تهران: فرهنگسرای میردشتی.

<https://abook.ir/product/view/44946>

خسروشاهی، س. ه. (۱۳۹۳). نواب صفوی، فدائیان اسلام: تاریخ، عملکرد، اندیشه. مؤسسه اطلاعات.

<https://ketab.ir/Book/696EC212-21FB-4EB9-82B9-41AF9062F202>

خوشنیت، ح. (۱۳۸۵). سید مجتبی نواب صفوی: اندیشه‌ها، مبارزات و شهادت او. تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.

<https://ketab.ir/Book/E550A78D-9D59-4240-B985-101EF75DDEF4>

زهیری، ع. (۱۳۷۹). عصر پهلوی به روایت اسناد ساواک. تهران: دفتر نشر و پخش معارف.

<https://ketabnak.com/book/101368>

سلامتی، م. م. (۱۳۸۵). آسیب‌شناسی تشکیلات احزاب در ایران - بررسی موردی حزب توده، جبهه ملی و فدائیان اسلام. تهران: انتشارات پایان.

https://elmnet.ir/doc/30376134-95742?elm_num=1

سیفی، م. (۱۳۹۲). نگاهی به تاریخ گرافیک معاصر ایران. حرفه هنرمند، ۱۶(۴)، ۲-۲۵.

<https://elmnet.ir/doc/1312215-11612>

طیرانی، ب. (۱۳۷۶). اسناد احزاب سیاسی ایران (۲ ج). تهران: سازمان اسناد ملی.

<https://www.goodreads.com/book/show/5977982>

عسگری، الف.، و همتی‌گلیان، ع. (۱۴۰۱). بایسته‌های تمدنی در حکومت اسلامی از دیدگاه فدائیان اسلام. پژوهش‌های تمدن نوین اسلامی، ۲(۳)، ۱۷۱-۱۵۳.

<http://noo.rs/RnEcp>

عنایت، ح. (۱۳۷۲). اندیشه سیاسی در اسلام معاصر (ب. خرمشاهی). تهران: خوارزمی.

<https://kharazmipub.ir/book/%D8>

قریشی، ف.، و داوودی زواره، ه. (۱۳۹۵). مبانی فکری اصل‌گرایان اسلامی ایران معاصر (مطالعه موردی جمعیت فدائیان اسلام). فصلنامه سیاست، ۴۶ (۱)، ۲۲۸-۲۱۱.

<https://doi.org/10.22059/jpq.2016.57329>

قنات آبادی، ش. (۱۳۷۷). سیری در نهضت ملی شدن نفت. وزارت اطلاعات، مرکز بررسی اسناد تاریخی.

<https://elmnet.ir/doc/31308371-32891>

کاتوزیان، ه. (۱۳۷۱). مصدق و نبرد قدرت (الف. تدین، مترجم). مؤسسه خدمات فرهنگی رسا.

<https://rasabooks.ir/default.aspx?TabId=502&Id=204>

کرباسچیان، الف. (مدیرمسئول). (۱۳۳۰، ۲۷ دی). [صفحه اول با تیتیر به دنبال رزم‌آرا، پیش به سوی جهنم!]. هفته‌نامه نبرد ملت، (۴۵)، ص. ۱. بازیابی شده در ۱۸ مهر، ۱۴۰۳، از آرشیو مطبوعات ایران.

کرباسچیان، الف. (مدیرمسئول). (۱۳۳۰، ۳ بهمن). [صفحه اول با تیتیر ارسال سی‌هزار خشت برای ایوان ائمه اطهار]. هفته‌نامه نبرد ملت، (۴۷)، ص. ۱. بازیابی شده در ۱۸ مهر، ۱۴۰۳، از آرشیو مطبوعات ایران.

کرباسچیان، الف. (مدیرمسئول). (۱۳۳۱، ۲۱ آذر). [صفحه اول با تیتیر سربازان جهاد مقدس]. هفته‌نامه نبرد ملت، (۸۱)، ص. ۱. بازیابی شده در ۱۸ مهر، ۱۴۰۳، از آرشیو مطبوعات ایران.

کرباسچیان، الف. (مدیرمسئول). (۱۳۳۱، ۲۹ آذر). [صفحه اول با تیتیر حکومت آدمخوار برو]. هفته‌نامه نبرد ملت، (۸۱)، ص. ۱. بازیابی شده در ۱۸ مهر، ۱۴۰۳، از آرشیو مطبوعات ایران.

کسرای، م.، و پوزش، ع. (۱۳۸۸). نظریه گفتمان لاکلا و موفه، ابزاری کارآمد در فهم و تبیین پدیده‌های سیاسی. سیاست، ۳۳۹، (۳)، ۳۶۰-۳۳۹.

https://jqpu.ac.ir/article_20194.html?lang=fa

کمالی دولت آبادی، ر. (۱۳۹۶). بازخوانی عرفانی مبانی هنرهای تجسمی. سوره مهر.

<https://sooremehr.ir/2847>

کمالی دولت آبادی، ر. (۱۴۰۴). تنوع حروف‌نگاری تصویری در گرافیک انتشاراتی-مطبوعاتی دهه ۱۳۲۰ ایران و مطالعه دو سطح بلاغتی و عاطفی آن. نگره، ۲۰ (۷۶)، ۲۰۶-۲۲۹.

<https://doi.org/10.22070/negareh.2024.19308.3398>

لاری، م. (۱۳۹۶). مطالعه تطبیقی لوگوتایپ‌های مصور مطبوعاتی و نشانه‌های فرهنگی در شعر دوره مشروطه. مطالعات تطبیقی هنر، ۷ (۱۴)، ۷۱-۸۲.

<https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.23453842.1396.7.14.7.3>

مریدی، م.، و تقی‌زادگان، م. (۱۳۹۱). *گفتمان‌های هنر ملی در ایران*. مطالعات فرهنگی و ارتباطات، ۸ (۲۹)، ۱۶۰-۱۳۹.

https://www.jcsc.ir/article_15480.html

ممیز، م. (۱۳۹۲). *حرف‌های تجربه (مجموعه مقالات از سال ۱۳۴۵ تا ۱۳۸۲)*. کتاب آبان.

<https://www.iranketab.ir/book/53517-harf-haye-tajrobeh>

نجاتی، غ. (۱۳۷۳). *تاریخ سیاسی بیست‌وپنج ساله ایران از کودتا تا انقلاب (ج. ۱)*. مؤسسه خدمات فرهنگی رسا.

<https://ketab.ir/Book/5789ABF9-9C4A-4383-A89C-193DCFA75DD6>

نظری، ف. (۱۳۹۶). *زندگی‌نامه و خاطرات امیرعبدالله کرباسچیان*. تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.

<https://www.adinehbook.com/9644198700>

نظری، ف. (۱۴۰۲). *فعالیت‌های سیاسی و مطبوعاتی امیرعبدالله کرباسچیان*. مطالعات تاریخی، ۸۱(۲۸)، ۱۴۱-۱۲۱.

<https://www.noormags.ir/2176981>

هامونی، الف. (۱۴۰۱). *طراحی حروف برای فونت فارسی*. انتشارات فاطمی.

<https://ajansbook.ir/DA1401>

Reference

Afshar Mohajer, K. (2008). *Press Graphic Design*. The Organization for Researching and Composing, University Textbooks in the Islamic Sciences and the Humanities (SAMT). <https://samta.samt.ac.ir/product/13336> [In Persian].

Aghaei, D. (Ed.). (2002). *Ruznāmeḥ-ye Nabard-e Mellat az August 1950 tā August 1953 va Ākharin Shomāreh-hā-ye Sāl 1955* [The newspaper *Nabard-e Mellat* from August 1950 to August 1953 and the final issues of 1955]. Tehran: Center for Islamic Revolution Documents. <https://elmnet.ir/doc/31317710-70173> [In Persian].

Amini, D. (2002). *Jam'iyat-e Fada'iyān-e Eslām va Naqsh-e Ān dar Tahavvolāt-e Siasī-Ejtemā'i-ye Irān* [The Society of Fada'iyān-e Islam and Its Role in the SocioPolitical Developments of Iran]. Tehran: Center for Islamic Revolution Documents. <https://ketab.ir/Book/81E28E2D-7572-4C45-8827-6819517362AE> [In Persian].

Amini, D. (2011). *Tekāpuhā-ye Ārman-gerāyāneh-ye Eslāmi: Fadā'iyān-e Eslām az Zabān-e Mohammad Mehdi AbdKhodaei* [Islamic idealist struggles: Fada'iyane Islam from the perspective of Mohammad Mehdi AbdKhodaei]. Tehran: Institute for Contemporary Iranian History. <https://nosabooks.com/webui/book.aspx?simorgh=1&marckey=1570041&marckind=3> [In Persian].

Asgari, A., & Hemmati Goliyan, A. (2022). Civilizational requirements in the Islamic government from the perspective of Fada'iyane Islam. *Research on the New Islamic Civilization*, 2(3), 153–171. <http://noo.rs/RnEcp> [In Persian].

Enayat, H. (1993). *Modern Islamic Political Thought* (B. Khorramshahi, Trans.). Tehran: Kharazmi. <https://kharazmipub.ir/book/%D8> [In Persian].

Ghoreishi, F., & Davoudi Zavareh, H. (2016). The theoretical basics of Islamic fundamentalism in contemporary Iran: The case study of the Devotees of Islam (Fada'iyane Islam). *Political Quarterly*, 46(1), 211-228. <https://doi.org/10.22059/jpq.2016.57329> [In Persian].

Hatami, M. R., Beigi, A., & Naddafan, M. (2024). Analyzing the formation and collective action of the community of devotees of Islam against the second Pahlavi regime Based on Sprignes-Tilly integrated model. *Contemporary Political Studies*, 14(4), 167-192. <https://doi.org/10.30465/cps.2023.36560.3189> [In Persian].

Haghighi, A. (Ed.). (2014). *Panjereh-hā-ye Āftābi: Vitrin (Majmu'eh-ye Maqālāt-i darbāreh-ye Tārikh-e Tarāhi-ye Jeld-e Ketāb dar Irān)* [Sunny windows: Vitrine (A collection of articles on the history of book cover design in Iran)]. Tehran: Mirdashti Cultural Center. <https://abook.ir/product/view/44946> [In Persian].

Hamouni, A. (2022). *Type Design for the Persian Font*. Fatemi Publications. <https://sibtorsh.net/Hamooni> [In Persian].

Hosseini, R. (2005). *Naqsh-e Fadā'iyān-e Eslām dar Tārikh-e Mo'āser-e Irān* [The role of Fada'iyane Islam in contemporary Iranian history]. Tehran: Center for Islamic Revolution Documents. <https://elmnet.ir/doc/30938078-13212> [In Persian].

- Jorgensen, M., & Phillips, L. (2002), *Discourse Analysis as Theory and Method*. Sage Publications. <https://uk.sagepub.com/en-gb/eur/discourse-analysis-as-theory-and-method/book211011>
- Kamali Dowlatabadi, R. (2017). *A Mystical Reinterpretation of the Foundations of the Visual Arts*. Sureh Mehr. <https://sooremehr.ir/2847> [In Persian].
- Kamali Dolat Abadi, R. (2026). The diversity of pictorial typography in publishing press graphics of the 1940s in Iran and the study of its two rhetorical & emotional levels. *Negareh Journal*, 20(76), 206-229. <https://doi.org/10.22070/negareh.2024.19308.3398> [In Persian].
- Karbaschian, A. (Managing Ed.). (1952, January 17). [Front page with the headline: Following Razmara, Forward to Hell!]. *Nabard-e Mellat Weekly*, (45), p. 1. Retrieved October 9, 2024, from the Iranian Press Archive.
- Karbaschian, A. (Managing Ed.). (1952, January 24). [Front page with the headline: Sending Thirty Thousand Bricks for the Portico of the Holy Imams]. *Nabard-e Mellat Weekly*, (47), p. 1. Retrieved October 9, 2024, from the Iranian Press Archive.
- Karbaschian, A. (Managing Ed.). (1952, December 12). [Front page with the headline: Soldiers of the "Holy Jihad"]. *Nabard-e Mellat Weekly*, (81), p. 1. Retrieved October 9, 2024, from the Iranian Press Archive.
- Karbaschian, A. (Managing Ed.). (1952, December 20). [Front page with the headline: Cannibal Government, Go!]. *Nabard-e Mellat Weekly*, (83), p. 1. Retrieved October 9, 2024, from the Iranian Press Archive.
- Kasraie, M. S., & Pozesh Shirazi, A. (2009). Discourse theory of Laclau and Mouffe: Elaborate and efficient tool in understanding the political phenomenons. *Political Quarterly*, 39(3), 339-360. https://jq.ut.ac.ir/article_20194.html?lang=fa [In Persian].
- Katouzian, H. (1992). *Mosaddeq and the Struggle for Power* (A. Tadayon, Trans.). Rasa Cultural Services Institute. <https://rasabooks.ir/default.aspx?TabId=502&Id=204> [In Persian].
- Khoshniat, H. (2006). *Seyyed Mojtaba Navvab Safavi: His Ideas, Struggles, and Martyrdom*. Tehran: Center for Islamic Revolution Documents. <https://ketab.ir/Book/E550A78D-9D59-4240-B985-101EF75DDEF4> [In Persian].

- Khosroshahi, S. H. (2014). *Navvab Safavi and Fada'iyane Islam: History, activities, and thought*. Tehran: Ettela'at Institute. <https://ketab.ir/Book/696EC212-21FB-4EB9-82B9-41AF9062F202> [In Persian].
- Laclau, E., & Mouffe, C. (2001). *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politic* (2nd ed.). Verso. https://www.versobooks.com/products/1158-hegemony-and-socialist-strategy?_pos=1&_sid=e6e6faaf8&_ss=r
- Lari, M. (2018). A comparative study on the press pictorial logotypes and the cultural codes in constitutional poetry in Qajar era. *Scientific Journal of Motaleate-e Tatbighi-e Honar*, 7(14), 71-82. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.23453842.1396.7.14.7.3> [In Persian].
- Momayyez, M. (2013). *Words of Experience (A Collection of Articles from 1966 to 2003)*. Aban Book. <https://www.iranketab.ir/book/53517-harf-haye-tajrobeh> [In Persian].
- Moridi, M., & Taghizadegan, M. (2012). Discourse analysis of the National Art in Iran. *Cultural Studies & Communication*, 8(29), 139-160. https://www.jcsc.ir/article_15480.html?lang=en [In Persian].
- Najati, G. (1994). *The Political History of TwentyFive Years of Iran: From the Coup to the Revolution* (Vol. 1). Rasa Cultural Services Institute. <https://ketab.ir/Book/5789ABF9-9C4A-4383-A89C-193DCFA75DD6> [In Persian].
- Nazari, F. (2017). *The Biography and Memoirs of Amir Abdollah Karbaschian*. Center for Islamic Revolution Documents. <https://www.adinehbook.com/9644198700> [In Persian].
- Nazari, F. (2023). Political and journalistic activities of Amir Abdollah Karbaschian. *Historical Studies*, 21(81), 121-141. <https://www.noormags.ir/2176981> [In Persian].
- Qanatabadi, S. (1998). *A Survey of the Nationalization Movement of Oil in Iran*. Ministry of Intelligence, Center for the Study of Historical Documents. <https://elmnet.ir/doc/31308371-32891> [In Persian].
- Salamati, M. M. (2006). *Pathology of Party Organizations in Iran: A Case Study of the Tudeh Party, the National Front, and Fada'iyane Islam*. Tehran: Payan Publications. https://elmnet.ir/doc/30376134-95742?elm_num=1 [In Persian].

- Seifi, M. (2013). A look at the history of contemporary Iranian graphic design. *Herfeh-e Honarmand*, (46), 2–25. <https://herfeh-honarmand.com/Seyfi> [In Persian].
- Teyrani, B. (1997). *Documents of Political Parties in Iran* (Vols. 1–2). Tehran: National Archives Organization of Iran. <https://www.goodreads.com/book/show/5977982> [In Persian].
- Torkaman, M. (1991). *Asrār-e Qatl-e Razmārā* [The secrets of the assassination of Razmara]. Tehran: Rasa Cultural Services Institute. <https://www.iketab.com/Razmara> [In Persian].
- Zoheiri, A. (2000). *The Pahlavi Era as Narrated by SAVAK Documents*. Tehran: Daftar-e Nashr va Pakhsh-e Ma'aref. <https://ketabnak.com/book/101368> [In Persian].